

Interacțiunea verbală, între ritual și strategie

Florin-Teodor OLARIU

0. Unul dintre principalele aspecte incluse în sfera de interes a cercetătorilor care se ocupă cu analiza conversației – o direcție de cercetare relativ nouă, apărută ca reacție la analizele de tip „imanentist” (L. Hjelmslev) asupra sistemului limbii promovate de structuralismul de sorginte saussuriană – îl reprezintă constanta invocare a necesității decelării mecanismelor care reglementează dinamica structurilor conversaționale. *Reguli, condiții, constrângeri, principii* sunt doar câțiva dintre termenii-cheie integrați arsenalului conceptual al respectivei direcții, efectul imediat al folosirii termenilor în cauză fiind acela al evidențierii ideii că interacțiunile verbale reprezintă un univers în mod fundamental reglementat, care se supune unor necesități funcționale strict determinate contextual. În plus, există în cadrul analizelor de tip pragmatic aplicate structurilor conversaționale două arhiprincipii ce au influențat în mod fundamental această perspectivă: *principiul cooperării* și *principiul politeții*, ambele având ca punct de plecare postulatul raționalității subiacente practicilor discursive cotidiene. În aceste condiții, valențele agonale inerente oricărei noi actualizări a facultății limbajului au fost obnubilate cu perseverență, fiind mereu trecute în plan secund atunci când era vorba de principiile ce guvernează dinamica actelor de limbaj. În lucrarea de față vom încerca să repunem în discuție această manieră de a aborda interacțiunile verbale, prin includerea în cadrul argumentației noastre a două concepte ce vor constitui, în cele din urmă, pilonii centrali în direcția evidențierii importanței majore pe care *agonalul* o are în înțelegerea și descrierea interacțiunilor verbale cotidiene: conversația ca *ritual* și, în același timp, ca *strategie*. Acest efort interpretativ al nostru se sprijină pe convingerea că interacțiunea verbală, ca orice activitate cu caracter social, presupune o *negociere* permanentă a pozițiilor actorilor implicați în derularea *ritualurilor* cotidiene, ea fiind construită pe un fundal profund agonal, concretizat sub forma numeroaselor *strategii* pe care interlocutorii le pun în joc în scopul atingerii propriilor obiective comunicative.

1. Pentru a evidenția atât importanța, cât și pertinenta abordării ritualice a interacțiunilor verbale, ne vom opri în cele ce urmează asupra principalelor concepte prezente în opera unuia dintre cei mai influenți sociologi ai secolului al XX-lea, americanul Erving Goffman. Concepția acestuia asupra dinamicii interacțiunilor existente la nivelul socialului așa cum se prezintă acesta în viața de zi cu zi este cunoscută sub numele de *dramaturgie socială*, ea înscriindu-se în cadrul curentului numit în sociologie *interacționism simbolic*, curent fondat la începutul secolului al XX-lea de etno-antropologul G.H. Mead, cu o influență majoră în cercetările contemporane de sociologie. Principala idee a lui Goffman este aceea a considerării lumii ca *teatru*, viața cotidiană fiind, la nivelul aspectelor sale esențiale, o vastă scenă populată de

actori sociali și pe care se desfășoară, la o scară extinsă, un număr impresionant de *ritualuri* ce structurează normele sociale și întreaga activitate a indivizilor.

Trebuie să precizăm faptul că, în încercarea sa de a descrie resorturile ce stau la baza organizării vieții sociale, Goffman pune accent mai ales pe analiza componentei non-verbale a interacțiunilor, așa cum apare aceasta la nivelul diverselor atitudini ce se stabilesc între participanții prezenți în cadrul unei anumite structuri interacționale, componenta verbală fiind doar una dintre formele de manifestare a contactului interpersonal. Derularea respectivelor interacțiuni se supune, conform viziunii sociologului american, unor *ritualuri* bine stabilite la nivel comunitar, care, interiorizate și practicate de această dată la nivel individual, le asigură persoanelor aflate în situație de comunicare propria lor *linie de conduită*, în deplină concordanță cu *rolul* auto- sau heteroatribuit, rol pe care acestea și l-au asumat în ideea performării anumitor acțiuni la nivel social.

Pentru a ajunge la conturarea concepției sale dramaturgice asupra desfășurării interacțiunilor la nivel social, Goffman pornește pentru început de la constatarea caracterului cuantificat al respectivelor interacțiuni așa cum apar în varianta lor verbalizată (ele supunându-se unui anumit cadru normativ), această „convenționalizare” a socialului devenind, așa cum am văzut deja, un loc comun în analizele de specialitate:

„În orice societate, de fiecare dată când apare posibilitatea materială a unei interacțiuni verbale, vedem întrând în joc un sistem de practici, convenții și reguli procedurale care servesc la orientarea și la organizarea fluxului de mesaje emis” (Goffman 1974: 32).

Statuarea unei intense ritualizări a activității sociale îl conduce pe autorul nostru la o accepție profund *agonală* asupra interacțiunilor verbale, acesta considerând că principala preocupare a persoanelor aflate în situație de comunicare este aceea de a-și *menaja propria „față”*, concept înțeles ca acea imagine a eului valorizată pozitiv la nivel social, pe care persoana în cauză și-o revendică de fiecare dată când apare posibilitatea performării unei anumite acțiuni de factură interacționistă.

Menajarea feței reprezintă, în fond, o permanentă oscilare între nevoia de *a-și salva fața* și riscul de *a și-o pierde*, aceste două acțiuni fiind puternic legate de respectarea sau, dimpotrivă, încălcarea ritualurilor existente la nivelul unei comunități:

„Fața este un obiect sacru, de unde rezultă că ordinea expresivă necesară menajării sale este o ordine rituală” (Goffman 1974: 21).

Putem spune în aceste condiții că, alături de propria față, ritualul însuși devine în economia schimburilor sociale un element sacru, de a cărui respectare depinde în mare măsură reușita performării unui anumit conținut conversațional.

În interiorul universului acțiunilor umane, considerate ca acțiuni prin excelență interactive, nevoia de a-ți menaja propria față este strâns corelată cu necesitatea respectării feței interlocutorului, altfel spus, apărarea propriului teritoriu începe prin acțiunea de a proteja teritoriul celuilalt. Și aceasta pentru că, fiind coparticipante în interiorul aceluiași univers actanțial, orice amenințare la adresa feței unui interlocutor are toate șansele ca, urmând principiul bumerangului, să devină o amenințare a propriei

fețe. Astfel ia naștere necesitatea stabilirii unui echilibru între aceste tendințe antagonice¹ ce se regăsesc la nivelul acțiunilor interpersonale, în urma căruia atât nevoia valorizării proprii fețe, cât și cea a protejării acesteia să-și găsească cea mai bună formă de exprimare la nivel comportamental.

„A: la urma urmei ↓ <xx> luați legătura cu această doamnă

B: [Ar trebui ↑ să intrăm ↓

C: NU se pune problema ↓ Sigur că da

B: Păi da ↑ să intRĂM da’:/ă

D: Da’ noi am făcut-o

B: [<Î Nu știam exact care-i Î> situația ↓ .. Urma ↑ să lucrăm la un dicționa:r↑ imprEUnă

E: [<R Proiect proiect R>

B: <L Proiect ↑ L> .. în care ea ↑ să conducă <Î și noi să fim Î> .. da’ NU: nu se poate ↓

[A: Deci ↓ deci ↓ întâi ↑ trebuie să o ascultați să vedeți <xx> și DACă ea vine:↓ înțeleg că ea vine:?

F: Da ↓ da ↓

B: Este minuNAT .. abIA aștept să vedem

A: Și DACă vine vă puneți <? să luați ?> legături//

B: Să vedem ce program ↑ are ↓

A: Și .. Stai ↑ oleacă că nu e vorba

C: A: nu

B: Știu că e foarte greu <xxxxxxx>”

Această secvență înregistrată de noi în timpul unei dezbateri din cadrul unei ședințe de comunicării științifice constituie un exemplu edificator pentru a ilustra dimensiunea agonală a ceea ce în literatura de specialitate este cunoscută sub numele de „comunicare paradoxală”: dacă pentru început subiectul **B** refuză categoric orice colaborare la vreun proiect care ar trebui să fie coordonat de persoana despre care era vorba în discuția în cauză, pe parcursul conversației atitudinea sa se modifică treptat, lăsând să se înțeleagă că ar fi interesată, în cele din urmă, de o asemenea colaborare. Din punct de vedere al ritualurilor conversaționale, această mișcare aparent contradictorie poate fi explicată în următorii termeni: prin exprimarea refuzului de a accepta o altă tutelă științifică în cadrul unui proiect din domeniu (refuz categoric construit la nivel lingvistic prin îmbinarea adverbului „dar” – „semnal «passe-partout»

¹ Putem stabili o comparație la acest nivel al problematizării naturii contradictorii a procesului comunicativ între viziunea goffmaniană a funcționării conceptului de «față» și o altă teorie celebră din domeniul analizei comunicării interumane, și anume, aceea a «dublei constrângeri» (*double bind*), elaborate de Gregory Bateson, un antropolog cu recunoscute valențe interdisciplinare ce a activat în cadrul nu mai puțin celebrei Școli de la Palo Alto, organizată în jurul lui Paul Watzlawick. În ambele cazuri, comunicării față în față îi este recunoscută dimensiunea paradoxală (un alt concept lansat de Bateson este cel de «comunicare paradoxală»), prin necesitatea îndeplinirii concomitente a unor cerințe antagonice, manifestate sub forma unei duble injoncțiuni direcționate în sensuri opuse.

al jocului agonal” – cu adverbul de negație „nu” – semnal al opoziției argumentative – André-Larochebouvy 1984: 153-156), **B** realizează un act amenințator pentru fața pozitivă a posibilului „rival” pe teren științific; însă, această mișcare, performată în prezența unui public avizat în metodologia cercetării științifice (care, deși este reprezentat de colegii de serviciu – fapt ce plasează întreaga secvență pe axa orizontală a relațiilor interpersonale, așadar cu un potențial redus de agresivitate la adresa feței pozitive a locutorului –, ocupă, totuși, în cazul de față poziția instanței de judecată în conflictul astfel deschis), are un efect de bumerang asupra lui **B**, în sensul că ea devine și un act amenințator pentru propria față negativă, prin implicarea presupozității de „lider-alternativă”, ca statut pe care **B** și-l revendică astfel. În această situație de „dublă constrângere” comunicativă (dorința de a-și promova fața pozitivă /vs./ necesitatea de a-și menaja fața negativă), **B** se vede nevoit să găsească un echilibru, necesar evitării „degradării” propriului statut conversațional. Iar acest echilibru îl realizează printr-un „recol” strategic în raport cu ofensiva inițială, care urmează imediat după ce subiectul **A** își exprimă rezerva în privința adecvării la context a strategiei prezentate de **B** și care se concretizează, în cele din urmă, prin afișarea disponibilității de a colabora cu „adversarul” (**B**: Este minuNAT .. abIA aștept să vedem [...] Să vedem ce program ↑ are ↓). Așadar, putem spune că ne aflăm în prezența unei strategii discursive bazată pe o mișcare de tipul ofensiv-contraoferensiv (act reparatoriu), prin care locutorul își *negociază* cu un interlocutor virtual (însă în prezența unui public avizat) propriul statut comunicativ, negociere ce ține cont de acel principiu fundamental prezent în structura oricărei interacțiuni verbale, și anume, acela de a menaja cu orice preț fața interlocutorilor. În plus, această dinamică discursivă corespunde unei tipologii mai largi a schimburilor sociale, bazate pe necesitatea prezervării unui echilibru între forțele centripete implicate în structurarea spațiilor comunicative:

„Ca în orice schimb, există în schimbul verbal o supralicitare (joc agonal) temperată de dorința și necesitatea de a nu distruge schimbul (joc mimetic)” (André-Larochebouvy 1984: 65).

Dacă, așa cum am menționat deja, secvența analizată mai sus reprezintă o ilustrare a valențelor agonale implicate în interacțiunile verbale ce se desfășoară pe axa orizontală a relațiilor interpersonale (reprezentată prin opoziția *distanță-familiaritate*), în cele ce urmează vom analiza concretizarea acelorși valențe în cadrul unei conversații a cărui derulare se înscrie între parametrii axei verticale a respectivelor relații² (o axă a *dominării* sau a sistemului de *poziții conversaționale*).

„**A**: [cătpe C] Număru + de tratament ?

C: Patru miy uopsúte nouăspátru.

A: [scrie datele lui B] Elev laa + liceull ?

B: âââ + liceu de artă «Octav Băncilă»

A: Ci ieș-cîntăreeț ? + sáu pictor ? + în deveniree.

B: Nu; nu. sculptor.

A: sculptor.

² Terminologie preluată din (Kerbar-Orecchioni 1992).

D: m, frumos ! în artist ! + um-viitor artist¹ !

A: m; foarte frumoss.

B: <Păăi ! cre-că da.> [semiafonizat]

D: Șif ai talèent ? iej-bun-la șcuaală ? mm ?

B: [se mișcă în scaun, stânjenit și alintat] E !

A: Îț plăce ce faaci ? + său ai ajuns întâmplător în-clasa ceea laa...

B: Da; îm-place. Nu; nu; anume m-an-dus + (intenționat).

A: Și vrei să rămîi mai departe, sau vrei să te oprești ?

B: [gest afirmativ și din cap] Daa; vreau sî rămînn + sâ fac aa-academiya.

A: Sî dai mai depaarte; daa ? Iești-n-clasa doișpea ? acuma iești-ntr-a doișpeaa ?

B: Nu; într-a uu + într-a únsprezecea.” [LRVMI, p. 151]

Cei doi poli ai axei verticale – poli determinați ca urmare a pozițiilor ierarhice cu care participanții intră pe scena discursivă – sunt reprezentați, pe de o parte, de subiectul **B** – un elev, având calitatea de pacient care se prezintă la o consultație medicală, iar pe de altă parte de ceilalți trei participanți: **A** – medic dermatolog, **C** – asistentă medicală, **D** – operator video, profesor³. În cadrul acestei opoziții primare, putem distinge două axe secundare, prima constituită din relația de dominare *pacient-medic*, iar a doua din relația de dominare *subiect înregistrat-operator video*. Prezența respectivelor axe în structura conversației conferă acestuia o puternică încărcătură agonală, subiectul **B** fiind nevoit să facă față atât presiunii dată de situația instituționalizată ce caracterizează tipul de conversație avut în vedere, cât și presiunii suplimentare dată de prezența unei camere de filmat în același timp în care este nevoit să facă față unui control dermatologic. Acest fapt implică din partea lui **B** realizarea unei la fel de puternice activități strategice de prezervarea a propriei *fețe* – termen considerat atât sub aspectul său de element-cheie în cadrul principiului politeții (în cazul de față fiind vorba de protejarea *feței negative* a locutorului), cât și sub aspectul său mult mai concret de element al propriei persoane considerate sub aspect fizic – pielea ca element ce reprezintă principala noastră „*inter-față*” în cadrul raporturilor cotidiene.

Datele generale ce alcătuiesc contextul în care se desfășoară secvența conversațională excerptată de noi fiind astfel prezentate, putem urmări în continuare *jocul strategic* pe care participanții îl activează, joc ce se concentrează, așa cum am menționat deja, în jurul aceluiași concept de *față*. Constatăm, mai întâi, că schimbul conversațional începe printr-un set de două întrebări cu caracter neutru sub aspectul implicării psiho-afective a interlocutorilor, întrebări ce țin exclusiv de specificul situației conversaționale și cărora interlocutorii le răspund într-un mod la fel de neutru, printr-un număr și, respectiv, un nume propriu, devenit între timp parte componentă în titulatura unei instituții. Cu a treia întrebare intrăm deja în universul *dramaturgiei sociale* de tip conversațional, această întrebare de factură personală reprezentând un act amenințator la adresa feței negative a subiectului **B** și motivând, în consecință, planificarea acțiunilor de tip strategic pe care acesta va trebui să le pună în practică în scopul securizării propriului statut conversațional. Momentul ce declanșează resortul strategic al lui **B** este dat de o nouă amenințare a feței sale negative, ca urmare a performării unui act verbal care se plasează sub semnul aceleiași „comunicări

³ Datele sunt luate din caseta tehnică a textului transcris.

paradoxale” prezentate de noi în cazul secvenței discutate anterior, comunicare ce se realizează în condițiile unei „duble constrângerii” conversaționale: deși asistăm din partea lui **D** la o valorizare a feței pozitive a subiectului **B** („m, frumos ! un artist ! + um-viitor artist !”), valorizare susținută și de intervenția aproape concomitentă a lui **A**: „m; foaarte frumoss.”), respectivul act de vorbire constituie în mod inevitabil și o amenințare la adresa subiectului în discuție, prin violarea teritoriului său personal. În aceste condiții, subiectul **B** își protejează fața negativă prin recurgerea la o strategie ce îmbină elementele verbale (recurgerea la o diminuare a celor afirmate de partenerii de conversație, printr-un răspuns ezitant: „<Păăi ! cre-că da.>”) cu cele paraverbale (tonalitatea scăzută cu care răspunde afirmațiilor făcute la adresa sa).

Urmează o întrebare cu o puternică încărcătură agonală, vizate în mod direct fiind atât statutul social al lui **B**, cât mai ales statutul său profesional („Șii ai talèent ? iej-bun-la șcuaală ? mm ?”) – domenii foarte sensibile pentru fața negativă a oricărui participant la o interacțiune verbală –, la care acesta adoptă aceeași poziție deferentă ca și în cazul schimbului anterior. În schimb, odată cu performarea următoarei întrebări („Îț plăce ce faaci ? + său ai ajuns întâmplător în-clasa ceea laa...”) – moment în care amenințarea feței subiectului **B** atinge cote maxime, acesta „contraatacă”, justificându-și opțiunile legate de propriul statut socio-profesional („Nuu; nuu; anume m-an-dus”). Distanțarea de insinuările devalorizante ale partenerilor de dialog se realizează așadar în mod categoric, prin utilizarea unei strategii ce îmbină din nou elementele verbale (repetarea adverbului de negație „nu”) cu cele paraverbale (respectiva repetare se face cu o accentuare de tip emfatic a adverbului de negație). Mai mult chiar, el „plusează” în direcția consolidării respectivului statut, prin invocarea dorinței de a-și continua propria pregătire profesională în cadrul Academiei de Arte – formă de învățământ ce legitimează în cel mai înalt grad statutul profesional al unui viitor artist. Asistăm, așadar, spre finalul secvenței la o echilibrare a jocului strategic, odată cu ofensiva strategică a lui **B**.

Ca o constatare generală referitoare la cele două secvențe analizate de noi anterior, putem observa că parametrul *agôn* nu este prezent neapărat în mod direct proporțional cu specificul axei pe care se plasează interacțiunile verbale: în primul caz, deși conversația s-a derulat pe axa orizontală a relațiilor interpersonale – axă predispusă într-un grad mult mai redus valorizării dimensiunii agonale –, asistăm la o desfășurare a acesteia sub semnul unei dispute puternice a statuturilor conversaționale, în timp ce în cel de-al doilea caz, chiar dacă interacțiunea verbală s-a desfășurat pe axa verticală – o axă ce valorifică pozițiile inegale ale interlocutorilor din punct de vedere social –, asistăm la un ton mult mai scăzut al confruntărilor în raport cu distanța reală dintre cei doi poli conversaționali. Explicația acestei stări de fapt derivă în mod direct din scopurile discursive urmărite de participanți: în timp ce în primul caz suntem în prezența nevoii locutorului de a-și consolida propriul statut în interiorul unui colectiv, în cel de-al doilea avem parte de o conversație cu un pronunțat caracter *fatic*, în care interlocutorii cu un statut puternic valorizat la nivel ierarhic încearcă să reducă distanța în raport cu reprezentantul polului discursiv opus, prin adoptarea unei poziții conciliante față de acesta. În concluzie putem spune că panoplia strategiilor discursive este extrem de bogată, ea fiind rezultatul direct al modului în care participanții la un

univers discursiv reușesc să-și valorizeze propriile istorii conversaționale, cu întreg arsenalul de parametri verbali, paraverbali și non-verbali pe care acestea le implică.

De cele mai multe ori soluționarea divergențelor la nivel discursiv (expresie a tensiunilor firești ce se creează ca urmare a nevoii exprimării și consolidării statutului social al celor ce interacționează) vine în urma acceptării tacite a liniei de acțiune a colucutorului, atâta timp cât ea nu reprezintă un atentat la propria față, această concordie (cooperare) nefiind, totuși, decât una de suprafață, structura de adâncime păstrându-și caracterul agonial, dat, pe de o parte, de nevoia impunerii (valorizării) propriei fețe, iar pe de altă parte, chiar de această mișcare tensionată de a păstra aparențele unui *modus vivendi* interacțional de factură irenică:

„Efectul combinat al regulilor stimei de sine și al considerației pentru celălalt este că, în cadrul întâlnirilor, fiecare se va conduce după reguli care să menajeze la fel de bine propria față, cât și pe cele ale celorlalți participanți. Se realizează astfel o stare de fapt în care fiecare acceptă temporar linia de acțiune a tuturor celorlalți. Se pare că acest gen de acceptare mutuală este o caracteristică fundamentală a interacțiunii, în special a interacțiunii realizată în conversațiile față în față. Este vorba, în mod normal, de o acceptare de «conveniență», și nu «reală», căci ea este cel mai adesea fondată nu pe un acord intim, ci pe bunăvoința participanților de a lansa pe moment opinii cu care ei nu sunt deloc de acord.

O asemenea acceptare mutuală exercită un efect conservator important asupra întâlnirilor. Odată ce o persoană și-a prezentat propria linie de acțiune, celelalte și chiar ea însăși au tendința de a-și ghida în funcție de aceasta răspunsurile ulterioare, și, într-un fel, chiar de a se supune ei” (Goffman 1974: 14-15)⁴.

Importanța acestei necesități a coabitării în interiorul spațiului social este în strânsă legătură și direct proporțională cu caracterul omniprezent al pericolului de a-și pierde fața pe care orice persoană o resimte atunci când se află în vecinătatea unui interlocutor: numai simplul fapt al coprezenței celor doi actori sociali se constituie în semnal al activării potențialului agresiv care în orice moment poate să depășească simplul stadiu de pură virtualitate și să devină fapt împlinit. Conștientizarea acestei situații este suficientă pentru a instaura acea atitudine preventivă amintită mai sus, deoarece, fiind față în față, riscul unei agresiuni împotriva propriilor fețe este, așa cum am precizat deja, iminent⁵.

Pentru a contrabalansa și a gestiona în același timp în mod eficient posibilele efecte negative ale agresiunii asupra feței celor aflați în situație de interacțiune (altfel spus, pentru a evita pierderea propriei fețe), aceștia au posibilitatea de a desfășura o activitate de *figurație* (engl. *face-work*), înțelegând ca „tot ceea ce întreprinde o persoană pentru ca acțiunile sale să nu producă pierderea feței nici unei persoane (înțelegându-se aici

⁴ Aceeași idee a cooperării actorilor sociali în direcția realizării unui *modus vivendi* interacțional caracterizat drept „consens temporar” este prezentă și în (Goffman 1973: 18-19), o altă lucrare de referință a autorului american în domeniul analizei la nivel microsociale a interacțiunilor cotidiene.

⁵ Așa stând lucrurile, putem face o nouă paralelă cu un alt principiu de bază al Școlii de la Palo Alto, care stipula *imposibilitatea noncomunicării* odată ce ești angrenat în desfășurarea activităților cu caracter social: așa cum este imposibil să nu comunici atunci când te afli în situație de coprezență interacțională, la fel de imposibil este să eviți acțiunile de amenințare pe care ceilalți participanți la interacțiune le pot activa și lansa în orice moment la adresa propriei fețe.

și propria față)” (Goffman 1974: 15)⁶. Iar această activitate de protejare a teritoriului persoanelor coprezente poate să ia forma fie a *evitării* (prevenirii) riscului mai-sus amintit, fie a *reparării* efectelor atunci când acțiunea de amenințare a feței interlocutorului a avut, totuși, loc.

Aceasta este, în linii generale, maniera în care Goffman vede dinamica vieții sociale, așa cum apare ea din analiza atentă la nivel microsocial a interacțiunilor cotidiene, interacțiuni surprinse în spații bine delimitate din punct de vedere al coordonatelor spațio-temporale, considerate de autor drept spații relativ închise, așa cum sunt, de exemplu, instituțiile sociale. Se poate observa cu ușurință că ceea ce predomină în această descriere este ideea caracterului profund agonal al interacțiunilor sociale, ce reprezintă o consecință directă a puternicii ritualizării a respectivelor activități. Pentru ca evoluția la nivel social a unei anumite comunități să aibă coerență la nivel acțional și să poată, în cele din urmă, evolua, este nevoie ca orice nou act performat să se supună acelor tipuri de ritualuri deja existente în cadrul comunității respective, în funcție de care aceasta își organizează întreaga structură socială, definindu-și, în cele din urmă, propria identitate.

2. Un aspect subordonat argumentării noastre (care vine să dezvolte cadrul teoretic conturat de cele două principii mai-sus amintite) este cel ce deține poziția privilegiată în cadrul economiei lucrării de față (cel puțin din punct de vedere al forței expresiv-argumentative a formulei în cauză, dar cu siguranță nu numai din acest motiv), și anume, implicarea noțiunii de *strategie discursivă* ca element definitoriu în consolidarea propriei viziuni de tip agonal asupra structurii și funcționării interacțiunilor verbale cotidiene.

Existența unei asemenea panoplii de reguli, ritualuri și principii adiacente gestionării și, implicit, eficientizării activităților discursive cotidiene are ca principal rezultat acela de a ne conduce la formularea unei constatări a cărei evidență este de domeniul peremptoriului: orice conversație presupune din partea participanților o puternică activitate strategică, care se realizează prin activarea unui arsenal extrem de variat de acțiuni prin care aceștia își urmăresc, pe de o parte, impunerea propriilor convingeri și credințe, în calitatea acestora de expresii punctuale ale enciclopedismului ce caracterizează orice istorie conversațională activată interacțional, precum și, pe de altă parte, alegerea celor mai pertinente modalități de îndeplinire a obiectivelor conversaționale stabilite odată cu acceptarea implicării într-un schimb verbal. O asemenea activitate cu caracter strategic, referindu-se la o realitate atât de complexă cum este comunicarea umană, împrumută de la aceasta caracterul extrem de proteic al modalităților de concretizare, de aici decurgând și dificultatea oricărei încercări de taxonomie a strategiilor posibile la care interacțanții pot face apel pe parcursul unei interacțiuni verbale, fapt ce a făcut pe unii specialiști în domeniu să ajungă la concluzia că

„o descriere detaliată și completă a strategiilor comunicative este practic imposibilă, pentru că în acest domeniu se manifestă creativitatea indivizilor” (Bidu-Vrănceanu *et alii* 2001: 502).

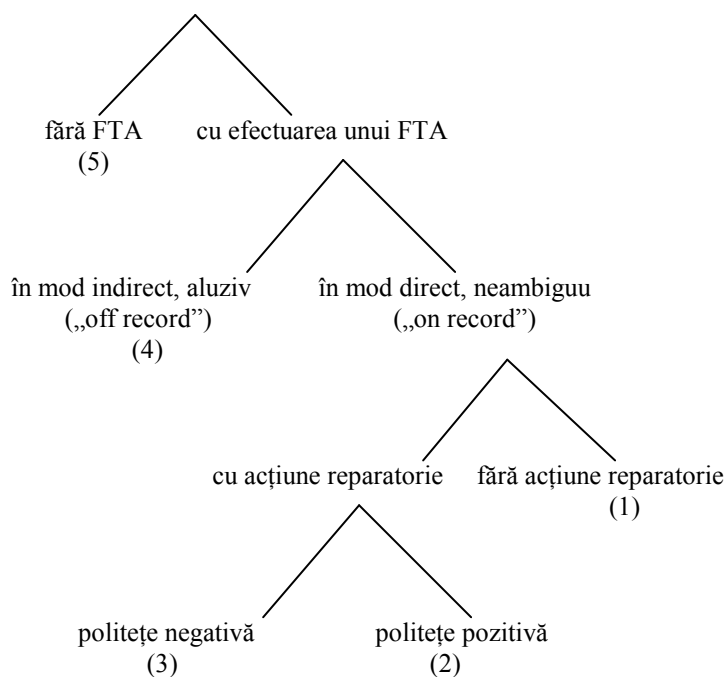
Subscriind acestei idei, vom încerca în continuare să ilustrăm puternicul travaliu strategic pe care indivizii îl depun în situație de interacțiune verbală prin apelul

⁶ Un exemplu concludent pentru ilustrarea acestei activități de *face-work* este tocmai secvența prezentată anterior de noi.

la două tipuri de strategii, puternic legate de aspectele deja discutate de noi pe parcursul acestei lucrări: *strategii ale politeții* și *strategii argumentative*, ambele având un rol decisiv în direcția unei cât mai adecvate înțelegeri a proceselor implicate atât în producerea, cât și în interpretarea activităților discursive cu caracter interactiv.

2.1. Fenomenul politeții abordat din punct de vedere pragmatic are la bază premisa că majoritatea actelor verbale performate într-un mediu interactiv au un potențial conflictual inerent, menținerea acestuia în limitele unei normalități care să facă posibilă derularea relațiilor interpersonale realizându-se printr-o puternică activitate de *face-work* (Goffman) din partea tuturor celor implicați în interiorul unui schimb comunicativ. În aceste condiții, asistăm, la nivelul structurii de suprafață a conversațiilor cotidiene, la punerea în practică a maximelor ce compun principiul cooperativ, fiecare dintre vorbitori fiind direct interesat în realizarea unei atmosfere cât mai echilibrate din punct de vedere al naturii relațiilor stabilite între ei. Această propensiune spre consensualitate a interactanților vine din nevoia resimțită în mod reciproc de a-și asigura condițiile necesare realizării obiectivelor discursive cu care fiecare intră în jocul comunicațional. Reușita oricărei interacțiuni verbale ține în primul rând de alegerea adecvată în raport cu situația de discurs a unui set de reguli comportamentale, al căror rol este să ajute interactanții să gestioneze cât mai eficient situația discursivă în care se află angrenați. Aceste modalități de a privilegia la un moment dat anumite tactici discursive în ideea unei maxime protejări a personalității interlocutorului au fost denumite în teoria lui Brown și Levinson *strategii ale politeții*, noțiune în jurul căreia gravitează în bună parte întreg eșafodajul conceptual al teoriilor dedicate fenomenului politeții.

Cei doi autori atribuie fenomenului în discuție cinci mari strategii («super-strategii» sau «macro-strategii») de realizare a sa, conform schemei ce urmează (Brown, Levinson 1987: 69):

Cele cinci mari strategii ale politeții

Numerotate în ordinea crescândă a gradului de politețe, strategiile prezentate de Brown și Levinson cuprind o clasificare a actelor verbale ce merg de la o performarea efectuată în mod direct și fără acțiune reparatorie (de tipul *Să-mi aduci cartea din bibliotecă*), până la evitarea realizării oricărui FTA ('act amenințător la adresa feței interlocutorului'), ca expresie a menajării totale a interlocutorului din punct de vedere al posibilelor acțiuni amenințătoare pentru propria imagine socială.

Travaliul strategic cel mai elaborat are loc în cazul adoptării unei «super-strategii» „mediane” (cele numerotate cu (2), (3) sau (4)), care se pot concretiza printr-un număr destul de variat de atitudini conversaționale, fiecareia dintre cele trei (*politețea pozitivă*, *politețea negativă*, *realizarea indirectă* [„*off record*”]) a FTA) corespunzându-i un anumit set de reguli conversaționale.

Astfel, pentru *politețea pozitivă* autorii în discuție disting un număr de 15 strategii „locale”, dintre care amintim:

1) manifestarea interesului pentru interlocutor, prin intermediul formulării unor constatări cu privire la persoana acestuia:

„**B**: Dimineați am fost la coafor. S-a tuns un pic, s-a făcut frumoasă, șii... nu s-a coafat; numa s-a tuns.

C: S-a tuns?

A: M-am tuns, că ăi aveam lung, și l-am tuns așa, cât mii-mi plăș'i mai mult scurt-așa.

B: Îi stă și mai bini!

C: Este și mai ușor di-ntreținut.” [LRVMI, p. 301]

2) exagerarea interesului pentru partenerul de discuție:

„**A**: o:: ce drăguță brichetă ai ↑

B: mulțumesc#” [IVLRA, p. 40-41]

3) manifestarea unei atenții crescute față de persoana interlocutorului (prin folosirea în conversație, de exemplu, a cuvintelor cu rol fatic, cum ar fi *știi*, *uite*, *să vezi* etc.);

„**B**: știi ceva ↑ <_R de CE să nu stric eu un telefon pe ducu poate că-l prind (xx) [că poate el și-o fi scris numărul >

A: [ia vezi ↓ dar# bun ↓ ar fi ↓ și-atunci îl sun imediAT pe victor

B: da.” [IVLRA, p.40]

4) folosirea unor termeni și expresii ce denotă apartenența la același grup sau comunitate socio-profesională:

„**A**: așa fetele ↓ și CE-ați mai făcut astăzi.

B: am chiulit de la germană.” [IVLRA, p. 76]

„**B**: bă prietene ↓ Ce naiba i-aicea. bag-o floapă acolo goală.

A: stai că AM un disc sistem.

B: Nu-mi trebuie disc sistem mă ↓ bag-o floapă goală.” [IVLRA, p. 93]

5) căutarea acordului cu partenerul de dialog prin selectarea unor subiecte „sigure” de conversație (despre vreme, politică, sport, locul de muncă etc.):

„A: student?

B: da↓ la master” [IVLRA, p. 27]

6) evitarea dezacordului, prin ocolirea unor răspunsuri directe negative la adresa afirmațiilor interlocutorului:

„B: [eu eu nu vreau să vă țin totalmente pa:rte↓ da’ și dumneaVOAstră greșiți. adică: eu lucrez în policlinica aia de cîțiva ani buni. nu e săptămîină de la dumnezeu să să nu vină același pacient de două trei ori pã săptămîină la DOCTOR. Adică# scuzati-mă↓# nu este: o_ persoane de obeziOPT nouăzeci de ani↓” [IVLRA, p. 32]

7) facilitarea accesului la unele „locuri” comune ale istoriei conversaționale împărtășite de participanții la dialog (adoptarea perspectivei partenerului, prin autoinclusiunea locutorului în orizontul universului perceptiv al celui cu care desfășoară un schimb conversațional):

„B: io vă spun ALTĂ chestie. io sînt bugeTAR↓ și TOT nu iau bani. adică: lucrez în mi:ni:sterul să:- sănătății. și n-am luat banii dă trei luni.

[...]

A: și din CE trăiți.

B: e↑ lucrez în altă parte↓ după program↓ adică-ajung la douășpe noaptea# plecat de dimineața de la șapte↓ opt↓ [(xxx)

A:[știu↓ că și io tot bugetar [am fost↓” [IVLRA, p. 29]

8) pe exploatarea acelorași locuri comune se bazează și gluma, a cărei utilizare are rolul de a destinde atmosfera conversațională:

„A: ce-ați făcut în /uichend/↑ <@ ați vorbit la mobil↓ un cent pe minut.>

G: ((rîd))

B: am făcut plajă pe blo:c

A: eu la bec.” [IVLRA, p. 77]

„C: am văzut eu anunțu tău

A: CE anunț ai dat carmen.

[...]

D: medi[tații.

A: [meditații?

D: da

[...]

A: și CÎT iei pe ședință.

D: cinzeci.

A: mișto.# # o pereche de ciorapi și-o gogoasă.” [IVLRA, p. 80]

9) includerea atât a locutorului, cât și a interlocutorului în activitatea avută în vedere (prin folosirea pluralului, de exemplu):

„**B**: [hai să mergem la film. eu vreau să merg.

A: eu vreau s-o văd pe profa de la teoria literaturii” [IVLRA, p. 79]

„**B**: ei bine↓ am ajuns la o vârstă când↑ =

A: = chiar↑ la ce vârstă?

B: ă:↑ (râde)

A: mulți înainte? (râde)

B: haideți să începem așa↑ [cât îmi dați? cât îmi dați?

A: mulți înainte]. nu arătați.” [CLRVA, p. 221]

„**A**: pe mine m-a frapat ↑ și am să vă rog să-mi spuneți dacă am dreptate sau nu ↑ faptul că cei mai mulți dintre câștigătorii de anul acesta au supărat prin proiectele lor veche[a] putere.” [CLRVA, p. 234]

10) exprimarea speranței / certitudinii că va exista o colaborare din partea interlocutorului, în direcția realizării obiectivelor conversaționale propuse:

„**B**:[...] v-aș v-aș propune să vedem această chestiune ca un caz. în sine. Pentru că mie_mi dă ocazia să vorbesc↑ și + sper că mă veți ajuta să fac aceasta↑ despre mai multe despre mai multe probleme.” [CLRVA, p. 244-245]

11) valorizarea feței pozitive a interlocutorului, prin oferirea unor „cadouri”, fie sub formă materială, fie sub forma exprimării simpatiei, admirației etc. la adresa acestuia.

Politețea negativă, ca „macro-strategie”, are ca modalități de concretizare la nivel lingvistic un număr de zece strategii „locale”, cum ar fi:

1) recurgerea la modalități indirecte de exprimare a forței ilocuționare:

[discuție între două cadre didactice; subiectul: trecerea unor note în catalog]

„**B**: ă:# păi dacă pă primu e cu /edvărtaizing/↓ p-al doilea e cu metode

A: aha# păi mîine mă duc

B: dacă poți să le treci pe-ale mele↓” [IVLRA, p. 37]

2) folosirea modalizatorilor, ca mijloc de atenuare a forței ilocuționare a enunțurilor:

„**A**: iar TU N-AI respectat î:: înțelegerea noastră dacă [AI nevoie de ceVA

B: [<_p nu>

+**A**: [de bibliografie să-mi spui↓

B: păi măi↑ n-am prea avut pentru că n-am prea lucrat↓ adică am fost atît de:: sîcîită știi. cu: cursuri↓ o grămadă de cursuri am avut [...]” [IVLRA, p. 42]

„**A**: aș vrea să te întreb ceva ↑ + legat de ↑ + un caz al unei prietene de-a mele ↑ care_ar vrea sî_nchiriezi un apartament ↑ + al altcuiva ↑ deci ea sî_fii chiriaș ↑ și ↑ + n-ar prea vrea prin agenții imobiliari ↑ + pentru cî ↑ am înțeles cî trebui sî_plăteascî o anumitî taxî ↑ + ar prefera ↑ î ↑ sî_i fii recomandat_o persoanî. + în schimb ↑ persoanele fizici ↑ dacă închiriazî un apartament ↑ nu prea închei un contract la notar. + și_atunci nu prea poate fi sigurî ↑ dacă + persoana respectivî n-o scoate din apartament îm miezu'noptii ↑ dacă nu-i furfî ↑ și sî trezești cu el în casî ↑ =” [CLRVA, p. 181-182]

3) exprimarea îndoielii în legătură cu posibilitatea și / sau disponibilitatea interlocutorului de a realiza / aproba o anumită acțiune, mai ales prin folosirea condiționalului în locul indicativului:

„A: da’ dumneavoastră CINE sînteți.

B: sînt # rudă cu ea.

A: așa ↓ și dînsa nu poate vorbi singură?

B: ie # <_J nu prea>

A: nu ↑

B: nu se prea descurcă ↓ <_J nu știu ce să mai spun.>

A: <_J da da> eu știu ce să spun? <_R dumneaVOASTRĂ hotărîți dacă vă trebuie avocat sa nu>

B: aș putea să intru cu ea? Dumneavoastră CE [ziceți

A: [dumneavoastră NU

B: nu pot ↓

A: pentru că nu aveți nici o caliTATE

B: da.

A: nu.” [IVLRA, p. 100]

4) adoptarea unei atitudini deferente față de interlocutor, situație ce corespunde unei minimizări a persoanei locutorului, coroborată cu o valorizare a persoanei alocutorului („Nu cred că am să mă descur. Ești *singura* persoană în măsură să-mi dea un sfat competent în situația dată”);

5) formularea de scuze, cu rol de a diminua potențialul agresiv al actelor verbale:

„B:[și-atuncea dumneavoastră cum puteți să să-mi demonstrați mie
[...]

+B: că aveți dreptate <_J nu vă supărați că vă spun chestia asta> <_R să mai fac un copil>.” [IVLRA, p. 29]

„A: Bună ziua, nu vă supăraț, puteț și ni spuneț cum putem ajungi la Casa sindicatelor?” [LRVMI, p. 238]

„A: Spuneți-mi, vă rog, mă scuzați! Cum se poate ajunge la hotelul «Codru»?” [LRVMI, p. 230]

6) folosirea discursului impersonal („Ar fi bine să se rezolve cât mai repede această problemă”; „Nu se mai poate face nimic în acest caz”) etc.

În sfârșit, în ceea ce privește *realizarea indirectă a FTA*, Brown și Levinson îi atribuie un număr de 15 modalități de concretizare, dintre care amintim:

1) recurgerea la aluzii („Ce-aș mai savura și eu o înghețată!”);

2) furnizarea unor indicii decriptabile ușor de interlocutor („Spuneai că vrei să mergi mâine cu mașina la Metro?” [= ia-mă și pe mine!]);

3) recurgerea la formule minimizatoare (litotă) („Ți-a plăcut filmul de ieri? // Mă așteptam la mai mult”);

4) exagerarea unor afirmații (hiperbolă) („Ți-am spus *de o mie de ori* să nu mai folosești această expresie!”);

- 5) folosirea contradicțiilor în formularea răspunsurilor („A fost prezent în timpul orei? // A fost și nu prea”);
- 6) apelul la ironie („Excelent răspuns!” [pentru un răspuns mediocru]);
- 7) formularea unor întrebări retorice („Ai fost cumva prezent acolo?” [pentru o afirmație lipsită de suport]);
- 8) recurgera la unele expresii ambigue („Ești fenomenal!” [compliment sau critică]);
- 9) folosirea unor formulări vagi („Mai sunt și *unii* care uită să mulțumească” [critică]);
- 10) apelul la generalizări („Copiii trebuie să-și asculte părinții”) etc.

Modelul celor doi teoreticieni acoperă, așadar, un număr variat de situații discursive, ce gravitează toate în jurul ideii că, odată efectuat un FTA, se declanșează o întreagă serie de strategii ce vor determina în mod esențial comportamentul comunicativ al interactanților pe întreg parcursul desfășurării activității conversaționale, în sensul stabilirii unui echilibru între tendințele intenționale centrifuge ale celor implicați în respectiva activitate.

Noțiunea de «echilibru» (sau «balanță») reprezintă, de altfel, o noțiune-cheie în literatura de specialitate, fiind un element prezent în majoritatea demersurilor ce au luat în discuție natura raportului *Ego / Alter* prezent în interiorul oricărei interacțiuni verbale. Realitatea la care trimite acest termen este aceea că, fiind conștienți de importanța colaborării în economia oricărei structuri conversaționale, interactanții vor încerca în permanență să-și ajusteze acele tendințe centrifuge de care pomeneam mai sus, în scopul asigurării continuității lanțului discursiv. Iar această permanentă nevoie a „securizării” schimburilor verbale împotriva oricăror „accidente” ce ar putea distruge integritatea unui spațiu comunicativ vine, pe de o parte, din nevoia fiecăruia de a-și vedea duse la bun sfârșit propriile intenții comunicative (a căror realizare, în cazul unor disfuncționalități la nivelul relațiilor interumane, ar fi puternic amenințată), iar, pe de altă parte, din constatarea că este mult mai ușor să previi o situație conflictuală (în primul rând, prin activarea unor diferite strategii ale politetiei) decât să încerci să o rezolvi postfactum, sau, dacă încercăm să judecăm situația în cauză din perspectiva costurilor implicate, putem spune că dacă nu se ajunge la o stare conflictuală generalizată, aceasta se datorează exclusiv costurilor mult prea mari pe care le-ar implica rezolvarea unei astfel de situații. Subscriind acestei idei, suntem de părere că ceea ce se realizează prin diferitele strategii ale politetiei manifeste la nivelul comunicării cotidiene este tocmai această echilibristică între diferitele tendințe antagonice ce coexistă în interiorul unui univers discursiv, echilibristică ce nu reprezintă, până la urmă, decât o camuflare mai mult sau mai puțin reușită a vectorilor prezenți la nivelul structurii de adâncime, vectori ce nu de puține ori sunt orientați în direcții contrare.

În finalul acestei succinte treceri în revistă a principalelor modele aplicate politetiei verbale, vom încerca să ne precizăm propria poziție cu privire la subiectul în discuție.

Mai întâi, trebuie să constatăm că principiul cooperării și principiul politetiei constituie la ora actuală cele două componente principale ale majorității teoriilor ce au încercat să elaboreze un model interpretativ al conversațiilor cotidiene, în calitatea acestora de manifestări primare ale facultății limbajului. Generalizarea celor două

principii la nivelul analizei conversaționale a avut drept efect conturarea unui curent teoretic extrem de prolific, fapt ce a dus la crearea unui nou domeniu de cercetare în interiorul demersului pragmatolingvistic, ce analizează relevanța discursivă a politeții dintr-o perspectivă interdisciplinară.

Având ca premisă, așa cum am mai menționat deja, raționalitatea subiacentă oricărui comportament comunicativ, cei mai mulți cercetători au considerat necesar să sublinieze de fiecare dată că mecanismele conversaționale urmăresc, în principal, asigurarea acelei atmosfere cooperative necesare, conform teoriei lui Grice, unei cât mai eficiente transmiteri a informației între un emițător și un receptor, în calitatea acestora de elemente constitutive ale oricărui univers discursiv. Însă postularea acestui *irenism* interactiv, așa cum a fost el formulat prin intermediul teoriei autorului mai sus amintit, ne duce cu gândul, *mutatis mutandis*, la teoria matematică a comunicării, centrată pe același aspect al eficientizării transmiterii informației, teorie care, așa cum am putut vedea pe parcursul lucrării de față, și-a manifestat inadecvarea atunci când s-a încercat să fie aplicată la analiza proteicului domeniu al comunicării interpersonale⁷. Or, o asemenea perspectivă asupra politeții devine irelevantă atunci când analiza se plasează la nivelul schimburilor conversaționale, principalul scop nemaifiind acela al permeabilizării transmiterii informației, ci acela al fluidizării conversației, în sensul reglementării relațiilor interpersonale care se stabilesc pe parcursul interacțiunilor verbale. Conștientizând importanța acestei schimbări de optică, mulți cercetători au încercat să depășească această viziune irenică asupra politeții, propunându-și să surprindă motivația ce stă în spatele performării unor acte de limbaj etichetate ca politicoase. Astfel, fără a se neglija importanța principiului cooperării în economia schimburilor verbale, a început să fie pusă în evidență treptat și dimensiunea *agonală* a funcționării respectivelor schimburi, care, chiar dacă a însoțit îndeaproape multe dintre teorii, a fost mai tot timpul plasată într-o zonă marginală din punct de vedere al importanței care i s-a acordat în cadrul analizei conversaționale. În ceea ce ne privește, aplicând distincția *structură de suprafață / structură de adâncime* teoriilor pragmatice luate în considerare, am ajuns la concluzia că pentru structura de suprafață cel ce trebuie luat în considerare este principiul cooperativ, în timp ce structura de adâncime este ocupată de acea tensiune fundamentală ce pune în mișcare nevoia valorizării propriei personalități a indivizilor ce intră în interacțiune, tensiune teoretizată de noi

⁷ Aceeași perspectivă a transmiterii informației este păstrată și în lucrări care, prin prisma direcțiilor de cercetare adoptate (cea a teoriei jocurilor adaptate domeniului conversației, în speță), ne-am fi așteptat să se oprească și asupra laturii creativ-agonală a interacțiunilor verbale: astfel, cercetătorul finlandez Lauri Carlson, deși își înscrie cercetările sub semnul proteicului concept de «joc», se plasează exclusiv în orizontul teoretic al principiului cooperativ al lui Grice, echivalând *raționalitatea* griceeană prin sintagma *coerență discursivă*. În condițiile în care „maximele conversaționale» ale lui Grice devin parte componentă a finalităților unui joc dialogal” (Carlson 1983: xix), autorul formulează următoarea definiție de lucru: „în concepția mea, jocurile dialogale sunt *activități de cooperare în cadrul schimbului informațional*” (Carlson 1983: xviii). Suntem aici, conform opiniei noastre, în prezența unei soluții teoretice care permite doar o abordare limitată a dinamicii interacțiunilor verbale, datorită obnubilării unei componente importante a respectivelor activități, și anume, *dimensiunea agonală* a acestora. Fără luarea în calcul a acestui aspect este puțin probabilă realizarea unei abordări optime a structurii conversațiilor cotidiene, cu atât mai mult cu cât au fost adoptate ca fundament teoretic al demersului în cauză concepte din teoria jocurilor – o teorie care prin însăși esența sa încearcă să răspundă provocărilor la nivel hermeneutic pe care le ridică diversitatea deconcentrantă a fenomenelor ce constituie universul înconjurător.

sub forma *principiului agonal*. Din acest punct de vedere, considerăm că analiza fenomenului politeții trebuie să ia în considerare ambele principii, politețea fiind văzută de noi drept o cooperare la nivelul structurii de suprafață ce încearcă să *socializeze* principiul agonal activ la nivelul structurii de adâncime.

Luarea în considerare a valențelor agonale a interacțiunilor verbale a fost rezultatul direct al faptului că analizele elaborate conform variantei standard a principiului politeții au fost resimțite ca incomplete. În aceste condiții, fie că au fost recunoscute drept „limite” sau „slăbiciuni” ale principiului cooperării, fie că, dimpotrivă, le-a fost recunoscută valoarea în sine în cadrul analizei conversaționale, «agonemele» (Kerbrat-Orecchioni) au intrat treptat în categoria elementelor din ce în ce mai prezente pe masa de lucru a interacționiștilor.

Principalele aspecte care au marcat „reinventarea” principiului politeții (și, în consecință, a întregului mecanism conversațional) din perspectivă agonală au fost:

a) conceperea conversațiilor cotidiene drept activități *contractuale*, pe parcursul cărora fiecare dintre cei implicați trebuie să respecte anumite reguli ale jocului, impuse de specificul situației de comunicare. Din această perspectivă, a fi politicos înseamnă a te manifesta la nivel comunicativ în limitele și termenii contractului conversațional în curs, idee susținută, printre alții, de B. Fraser și W. Nolen în cadrul modelului contractual al politeții propus de ei (*apud* Ionescu-Ruxăndoiu 2003: 97). Oferind o viziune destul de largă asupra politeții, conform căreia principiul în cauză nu acționează punctual și doar în anumite momente ale conversației, ci el este o constantă a oricărei activități comunicative, manifestându-se cu precădere la nivel macrostructural, autorii în cauză consideră că interacțiunile renegociază în mod permanent termenii contractului conversațional, în funcție de schimbarea circumstanțelor ce definesc cadrul comunicativ existent la un moment dat;

b) constatarea că principiul politeții nu acoperă toate tipurile de manifestări conversaționale, numeroase fiind acele intervenții verbale care transgresează caracteristicile unui comportament politicos și, implicit, cele ale unui cooperativ (încălcarea regulilor politeții în cazuri de extremă urgență, de exemplu, atunci când diferențele de statut devin irelevante la nivelul funcționării conversației, principalul motiv al acestei surclasări a principiilor comunicative fiind o cât mai eficientă / rapidă transmitere a informațiilor de strictă necesitate în condițiile date);

c) existența unor mișcări comportamentale contradictorii la nivelul funcționării principiului politeții, exemplul clasic în acest sens fiind acela care opune nevoia respectării teritoriului partenerului de dialog imperativului valorizării feței pozitive a acestuia prin acțiuni cum sunt cele de a-i face complimente, ai propune diverse servicii, a-l flata etc. Contradicția ce ia naștere ca urmare a unui asemenea comportament poate fi formulată în următorii termeni:

„cu cât valorizezi mai mult fața pozitivă a partenerului, cu atât îi ameninți fața sa negativă, și invers” (Kerbrat-Orecchioni 1996: 63).

Noțiunea sub care a fost conceptualizată această realitate în literatura de specialitate este cea de «dublă constrângere» (*double bind* – vezi *supra*, nota 1), ea fiind preluată din inventarul teoretic al Școlii de la Palo Alto (G. Bateson, P. Watzlawick) și

adaptată analizei conversaționale. Reactivată în acest nou cadru empiric, noțiunea în cauză este o expresie a faptului că există situații când între diferitele reguli ale politeții pot interveni situații conflictuale, a căror rezolvare necesită din partea interlocutorilor o activitate strategică susținută, în scopul asigurării permanente a unui *echilibru* între diversele tendințe centrifuge existente în cadrul unui univers discursiv de factură interacțională;

d) stabilirea, în cazul raportului *egoism / politețe*, a faptului că primul termen este caracterizat ca ținând de domeniul *naturalului*, în timp ce al doilea este considerat drept un *artefact*, destinat activității de socializare a tendințelor egoiste pe care individul le are incluse în mod natural în propriul bagaj genetic; în alți termeni, putem spune că agonalul are prioritate ontologică asupra irenismului, acesta din urmă, în varianta politeții presupusă ca implicită oricărui comportament comunicativ, fiind un *construct cultural* posterior, căruia îi este, într-adevăr, recunoscută importanța majoră în cadrul definirii ființei umane drept *zoon politikon*. Din această perspectivă, activitatea comunicativă devine o perpetuă operațiune de definire și punere în practică a unor strategii discursive, menite să diminueze potențialul conflictual al actelor verbale, în favoarea menținerii unei atmosfere cooperative la nivelul structurii de suprafață a interacțiunilor verbale;

e) o dată acceptată această perspectivă, numeroasele reguli ce compun principiul politeții vor fi analizate prin prisma eficienței organizării și modelări la nivel discursiv a valențelor agonale declanșate o dată cu actualizarea unui schimb conversațional. În plus, luarea în discuție a *naturii regulilor* ce guvernează orice comportament verbal reprezintă în aceste condiții un extrem de util exercițiu preliminar în sensul unei înțelegeri cât mai adecvate a structurii și funcționării interacțiunilor verbale. În acest sens, Kerbrat-Orecchioni declara:

„Regulile care compun principiul politeții sunt complexe și contradictorii. Pentru a le respecta așa cum sunt, adeseori trebuie să recurgem la compromisuri (a fi politicos înseamnă a ști să te adaptezi) și să efectuăm manevre care pot fi mai mult sau mai puțin elegante sau, dimpotrivă, nereușite. Dar esențialul este ca ele să fie suficient de suplă pentru ca situațiile de dublă constrângere în care ele ne plasează să nu fie fără ieșire [...]. Regulile interacționale nu sunt atât de tiranice încât să nu poți manevra fără ele și să nu ieși în mod onorabil din acest travaliu de echilibristică pe care ni-l impun. Există în funcționarea interacțiunilor mult «joc», fapt ce permite societăților umane să nu ajungă la o schizofrenie colectivă, care ar fi în caz contrar inevitabilă” (Kerbrat-Orecchioni 1992: 288-289).

Iată, așadar, că noțiunea de «joc» este direct implicată în descrierea funcționării oricărei activități discursive, și anume, în modul cel mai profund – cel al *regulilor constitutive*, pentru a relua sintagma din terminologia lui Searle. Flexibilitatea, precum și *creativitatea* (dată de necesitatea de a *compune* diferite strategii, coroborată cu activitatea de a le *pune* apoi în aplicare) implicate în punerea în practică a regulilor conversaționale devin, astfel, două elemente definiții în încercarea noastră de a credita ca fundamentală dimensiunea agonală a interacțiunilor verbale.

f) în sfârșit, fiind considerată o manifestare a căutării irenismului la nivel interactiv, politețea a fost definită în termeni negativi drept „o violență îndreptată împotriva violenței” (Kerbrat-Orecchioni 1996: 65). Această metaforă are rolul de a

surprinde foarte bine, pe de o parte, imensul efort pe care fiecare interlocutor îl depune în direcția formării unui comportament comunicativ în cadrul căruia valențele agonale să fie cât mai bine gestionate (camuflate), iar pe de altă parte, potențialul „agonistic” deloc de neglijat implicat în orice tip de comunicare față în față. Conștientizarea acestui aspect are rolul de a așeza studiul interacțiunilor verbale pe un fundament mult mai adecvat, fapt ce ne permite să considerăm că dimensiunea ludic-agonală a conversațiilor cotidiene reprezintă un element esențial ce trebuie inclus în instrumentarul teoretic al celor ce analizează diferitele forme de manifestare discursivă a comportamentului uman.

Menționarea acestor câtorva aspecte ce scot în evidență valențele conflictuale ale interacțiunilor față în față au rolul de a valida într-o bună măsură perspectiva agonală asupra conversațiilor cotidiene, relevanța teoretică a unei asemenea abordări dobândind în aceste condiții o evidentă consistență epistemică. Acceptând implicațiile teoretice pe care un asemenea punct de vedere le are la nivelul analizei conversaționale, considerăm că reproșul pe care Kerbrat-Orecchioni îl face la adresa modelului Brown-Levinson, catalogându-l drept excesiv de negativ, prin centrarea aproape exclusivă pe noțiunea de FTA, trebuie privit cu o oarecare circumspecție, cu atât mai mult cu cât însăși autoarea în cauză scoate în evidență nu de puține ori numeroasele aspecte de natură agonală implicate în desfășurarea interacțiunilor verbale. Chiar dacă încearcă să acrediteze ideea preeminenței travaliului cooperativ în raport cu valențele conflictuale implicate în orice structură conversațională, lingvista franceză nu poate eluda importanța luării în considerare a diverselor elemente ce „subminează” funcționarea principiului cooperativ, însuși fenomenul politeții datorându-și în mare parte existența tocmai necesității contracarării efectelor perturbatorii la nivelul structurii discursive pe care valențele în cauză le produc în permanență. Odată adoptată această perspectivă, reconsiderarea dihotomiei *cooperare-conflict* devine necesară, al doilea termen polarizând în jurul său, în aceste noi condiții, o mult mai mare forță explicativă. Plasarea analizei conversaționale sub semnul agonalului constituie, după părerea noastră, o opțiune metodologică care, odată adoptată, poate asigura o abordare mult mai eficientă a diversității și complexității situațiilor de comunicare față în față. Acest fapt devine și mai evident odată cu implicarea în procesul de „acreditare” a perspectivei amintite, pe lângă strategiile politeții, și a unui alt set de strategii discursive, care ocupă în economia schimburilor verbale din viața de zi cu zi un loc cel puțin la fel de important cu cele deja menționate: *strategiile argumentative*, asupra cărora ne vom opri în cele ce urmează.

2.2. Revirimentul extraordinar pe care îl cunoaște la ora actuală domeniul retoricii reprezintă una dintre cele mai notabile caracteristici ale epistemei contemporane. Fie că ne referim la structura de ansamblu a discursului științific din zona științelor exacte, fie că avem în vedere caracteristicile aceluiași tip de discurs, însă practicat la nivelul științelor socio-umane, interesul din ce în ce mai mare acordat dimensiunii argumentative în cadrul problematizărilor existente la nivelul cercetării științifice a devenit o constantă a ultimelor decenii. Această revenire în forță a retoricii de tip clasic (văzută, așadar, mai ales sub latura sa persuasiv-argumentativă, și mai puțin ca studiu al tropilor) a fost corelată cu perioada de criză a fundamentelor

paradigmei moderne⁸, criză declanșată în prima jumătate a secolului al XX-lea și pe care societatea occidentală nu a reușit încă să o depășească în totalitate, multe dintre efectele sale fiind resimțite cu acuitate și în prezent. Caracteristica principală la nivel epistemic a perioadei luate în discuție este dată, în principal, de faptul că marile explicații monolitice aplicate realității au început treptat să devină inoperante, ca urmare a constatării că filosofia cu ajutorul căreia aceste modele interpretative și-au construit fundamentele – raționalitatea de tip cartezian, bazată pe postularea existenței unui subiect absolut, instaurator de realitate – nu mai poate să răspundă în mod corespunzător exigențelor unei analize interdisciplinare a fenomenalului, ea dovedindu-și, astfel, incapacitatea euristică la nivelul studiilor ce-și asumau ca element decisiv în configurarea propriei grile de interpretare o viziune sistemic-integrativă a universului înconjurător.

În aceste condiții, a apărut ca necesară înlocuirea discursului de tip imanentist ce a caracterizat paradigma modernă (și a cărui reprezentare fidelă la nivelul limbajului științific o constituia *logica formală*, fundamentată și practică la începutul secolului al XX-lea de autori precum Gottlob Frege sau Bertrand Russell) printr-un discurs care să fie dispus să includă în cadrele sale elemente ce țineau de sfera probabilității, a aproximativului și a relativității subsumate noțiunilor de «adevăr» și «cunoaștere», elemente prin a căror coroborare să se poată articula modele de analiză mult mai flexibile și mai comprehensibile în raport cu multiplele și (nu de puține ori) contradictoriile manifestări ale lumii fenomenale. Or, unul dintre domeniile cele mai „pretabile” unei astfel de acțiuni de „recadrare a realului” (Breton 1996: 60) s-a constatat a fi tocmai cel al argumentării, un domeniu considerat a fi prin excelență unul „al verosimilității, al plauzibilului, al probabilului, în măsura în care acesta din urmă scapă certitudinilor calculului” (Perelman, Olbrechts-Tyteca ⁵1992: 1). În plus, insatisfacția generată de neadecvarea logicii formale la analiza unor situații practice ale actelor de gândire își va găsi rezolvarea în aceste noi condiții în fundamentarea unei *logici naturale* (sau *discursive*) (Jean-Blaise Grize), văzută ca un demers ce oferă „posibilitatea de a extinde logica la studierea operațiunilor logico-discursive, care dau naștere schematizărilor argumentative” (Grize 1996: 4). Fiind considerată „o logică «de bun simț», în care dimensiunea trăirilor subiective are un rol foarte important” (Carpov 2004: 175), logica naturală include ca element esențial în procesul propriei constituiri *alteritatea* proceselor comunicative, dimensiunea interactivă a schimburilor verbale fiind urmărită și analizată cu ajutorul unui aparat critic în interiorul căruia poziții importante le ocupă termeni precum *schematizare*, *inferență*, *interpretare* sau *argumentare*. Prin faptul că ia în considerare subiectivitatea de tip contextual, logica naturală poate fi considerată drept o *logică-proces*, văzută ca o activitate ce se bazează

⁸ Michel Meyer, *Préface* la (Perelman, Olbrechts-Tyteca ⁵1992). Autorul constată că legătura dintre criza unei paradigme și creșterea concomitentă a interesului pentru retorică poate fi observată mai întâi la vechii greci, unde declinul înfloritoarelor lor mitologii (în calitatea acesteia de viziune de ansamblu asupra lumii) a fost însoțit de nașterea sofisticii, aceasta încercând să suplinească într-o oarecare măsură „deficitul de certitudine” apărut în urma destrămării modelului mitologic. Apoi, aceeași resuscitare a retoricii poate fi constatată în Renaștere, când imposibilitatea configurării științei moderne, ca urmare a impactului încă mult prea mare pe care scolastica și teologia îl aveau nu numai asupra simțului comun, dar și a lumii științifice în general, a constituit impulsul dezvoltării retoricii renascentiste.

pe participarea activă a subiecților la construirea universului discursiv, aceasta opunându-se *logicii-sistem*, care este un limbaj formal ce se situează în afara datelor contextuale (Grize 2004: 37) și care, tocmai datorită acestei opțiuni metodologice, devine irelevantă pentru o analiză de tip interacționist a conversațiilor cotidiene.

Reorientarea interesului spre discursivitatea gândirii reprezintă, astfel, o soluție dată nevoii depășirii paradigmei moderne ce exacerbase direcția formalizantă în analiza conținuturilor mentale. Argumentarea devine una dintre formulele cele mai adecvate stilului de gândire integrator ce caracterizează cercetarea științifică actuală, gândirea de tip discursiv dobândind noi valențe euristice, mai ales în condițiile în care limbajul a devenit treptat una dintre preocupările majore incluse pe agenda de cercetare a unor direcții și domenii științifice din ce în ce mai numeroase. Astfel, dacă istoria modernă a retoricii poate fi considerată drept o continuă încercare de eliminare treptată din formula clasică a discursului oratoric a părții argumentative în beneficiul studierii aproape exclusive a tropilor (metafora și metonimia ocupând o poziție privilegiată în interiorul acestei direcții), ajungându-se în consecință la formula unei „retorici restrânse” (Genette 1970: 158-171) ce se ocupa doar cu analiza figurile de stil (și care, chiar și astfel configurată, a ajuns să fie scoasă spre sfârșitul secolului al XIX-lea din programele școlare franceze și înlocuită cu istoria literaturilor greacă, latină și franceză – Reboul 1991: 91⁹), *retorica rediviva* constituie la ora actuală o amplă mișcare de recuperare la nivelul discursului științific a dimensiunii persuasiv-argumentative, respinse la epoca respectivă atât de pozitivism, care o considera drept un atentat la integritatea adevărului științific, cât și de romantism, de data aceasta în numele sincerității, ca deviză sub care respectivul curent literar și-a plasat în bună parte demersul artistic.

Acest efort recuperativ își are originea în două lucrări ce au apărut simultan, una venind din domeniul logico-juridic (Perelman, Olbrechts-Tyteca 1958), cealaltă din domeniul epistemologiei și logicii științei (Toulmin 1958), ambele devenite între timp puncte de reper în analizele dedicate resorturilor argumentative ale comportamentului comunicativ. Prima dintre ele este construită pe baza observațiilor concrete și a investigațiilor empirice, dorindu-se „o ruptură cu concepția carteziană a rațiunii și a

⁹ Două par a fi fost motivele pentru care „argumentarea pare să fi fost expediată la magazinul de antichități, împreună cu retorica oratorică și cu logica văzută ca oglindă a gândirii”: mai întâi, această situație trebuie pusă în legătură cu schimbarea de atitudine realizată odată cu instalarea celei de-a Treia Republici Franceze, a cărei ideologie va impune o direcție laică și pozitivistă asupra dezvoltării științei, culturii și societății, în opoziție totală cu viziunea clericală dominantă până atunci. Din această confruntare, în primul rând de ordin politic, retorica – în calitatea acesteia de exponent prin excelență al paradigmei ecleziastice – va avea de suferit, ea fiind marginalizată din ce în ce mai mult, ajungându-se ca în 1885 să fie scoasă din programele învățământului secundar iar în 1902 să fie desființate și «clasele de retorică» din licee.

Al doilea motiv al „delegitimării” retoricii îl constituie procesul de formalizare pe care îl cunoaște logica (în calitatea acesteia de principal suport al activității argumentative) începând cu lucrările lui Gottlob Frege, apărute în ultima parte a secolului al XIX-lea. Din acest moment, disciplina în cauză nu mai este considerată ca o „artă a gândirii”, ci ca una a calculului, ea fiind apropiată din ce în ce mai mult domeniului matematicii.

În aceste condiții, singurul refugiu al studiilor asupra argumentării retorice va rămâne în continuare spațiul clerical, mai precis, filosofia neo-tomistă ce domina educația religioasă a epocii, filosofie care, considerând logica drept fundament al gândirii, reușea tocmai prin această opțiune gnoseologică să confere în continuare legitimitate studiului retoricii (Plantin 2004: 159-181).

raționamentului, care și-a pus amprenta pe filosofia occidentală a ultimelor trei secole” (Perelman, Olbrechts-Tyteca ⁵1992: 1), pe când cea de-a doua lucrare reprezintă în primul rând o construcție reflexiv-teoretică, ce încearcă să explice din punct de vedere logic întreaga panoplie de situații de tip argumentativ ce se pot întâlni la nivelul comportamentului comunicativ cotidian. Aceste două lucrări au constituit așadar punctul de plecare în direcția configurării *noii retorici* – o direcție de cercetare ce a contribuit în mod decisiv (prin reconsiderarea valențelor euristice pe care argumentarea le are) la instituționalizarea retoricii, în perspectiva unei cât mai adecvate abordări a complexității fenomenologice a lumii contemporane.

Pe lângă aceste demersuri teoretice care se plasează în bună parte pe aceeași orbită a considerării argumentării din perspectiva logicii sale interne de funcționare (o *logică informală* de data aceasta, opusă logicii formale practicate de pozitivismul logic, analiza discursului argumentativ vizând mai ales nivelul *conținutului* relațiilor ce se stabilesc între diferiții termeni implicați în structurarea universului discursiv), există o altă direcție destul de importantă de cercetare ce se concentrează pe analiza *formelor* lingvistice în care se manifestă argumentarea. Această direcție este reprezentată mai ales de lucrările lui Oswald Ducrot și Jean-Claude Anscombe¹⁰, fiind preluată și dezvoltată de numeroși adepți în special din spațiul francofon. Ideea principală în jurul căreia își construiesc cei doi teoria este că

„organizările argumentative posibile într-un discurs sunt legate de structura lingvistică a enunțurilor și nu doar de informațiile pe care acestea le vehiculează”

fapt care îi motivează să

„considere posibilitățile organizării argumentative din perspectiva studiului limbii și de a nu le abandona unei retorici *extra-lingvistice*” (Anscombe, Ducrot 1983: 9).

În acest sens, orice construcție discursivă ce este orientată înspre atingerea unui anumit rezultat va utiliza un anumit set specializat de *mărci lingvistice*, care va reuși să o deosebească de orice altă formă discursivă și care îi va conferi, în consecință, o anumită identitate. Aceste mărci fie se află la suprafață, aflându-se înscrise în mod vizibil în structura discursului, fie sunt camuflate, caz în care va trebui să le căutăm. Teoria celor doi autori (cunoscută și ca *teoria argumentării în limbă*) se concentrează în special pe relevarea funcțiilor argumentative ale acestor mărci lingvistice, denumite și *conectorii pragmatici* („așadar”, „deci”, „fiindcă”, „dar”, „pentru că” etc.), care, o dată utilizate în construirea enunțurilor, le va imprima o anumită *orientare argumentativă*, însăși argumentarea fiind considerată din acest punct de vedere o „*vectorializare pragmatică a activității discursive*” (Roventă-Frumușani 2000: 112). Această teorie, făcând o distincție categorică între *argumentarea retorică* și *argumentarea lingvistică* (Ducrot 2004: 17-34) (cărora le și acordă o autonomie totală la nivelul relațiilor reciproce, motiv pentru care demersul în cauză a fost catalogat ca având un caracter *radical* în raport cu celelalte abordări din domeniu), își plasează sfera de interes la

¹⁰ Sinteza rezultatelor la care au ajuns cei doi autori se găsește în (Anscombe, Ducrot 1983).

nivelul structurilor lingvistice ce contribuie la conturarea diferitelor strategii argumentative. Datorită acestui motiv, teoria celor doi autori poate fi considerată ca reprezentând pandantul lingvistic al noii retorici, ea fiind o direcție de cercetare productivă, cu rezultate consistente în direcția decelării resorturilor argumentative înscrise în însuși sistemul limbii. Ea se înscrie în direcția interacționistă de analiză a limbajului, ce neagă caracterul exclusiv „instrumentalist” al funcționării acestuia, acordându-i, dimpotrivă, un statut aparte în însăși configurarea socialului:

„În această perspectivă, precum în cea deschisă de Benveniste, trebuie să admitem faptul că relațiile intersubiective inerente vorbirii nu se reduc la comunicarea înțeleasă în sens restrâns, adică la schimbul de cunoștințe: trebuie, dimpotrivă, să introducem printre acestea o mare varietate de raporturi interumane, cărora limba le furnizează nu numai ocazia și mijlocul de manifestare, ci și cadrul instituțional, regula. Limba nu mai este, așadar, doar locul unde indivizii se întâlnesc, ci ea impune acestei întâlniri forme bine determinate. Ea nu mai este doar o condiție a vieții sociale, ci devine un mod de viață socială. Ea își pierde inocența. Vom înceta, așadar, să definim limba, precum Saussure, drept un cod, adică un instrument de comunicare. O vom considera însă drept un joc, sau, mai exact, ca presupunând regulile unui joc – a unui joc care se confundă în linii generale cu însăși existența cotidiană” (Ducrot ³1991: 4-5).

Suntem, așadar, în prezența unei viziuni profund *agonale* asupra naturii limbajului uman, conform căreia dinamica interacțiunilor umane devine o componentă de bază în structura angrenajului social. Regulile „jocului” conversațional (în care sunt incluse constrângeri, condiționări, strategii și tactici dintre cele mai diverse) sunt considerate, în termenii perspectivei de față, drept un model al reglementărilor ce acționează la nivelul dinamicii sociale specifice unei comunități date.

Strategiile argumentative, în calitatea lor de tehnici discursive ce au ca scop obținerea adeziunii din partea auditoriului pentru tezele prezentate, constituie un capitol important din economia oricărui univers discursiv, decriptarea corectă a intenționalității ce le circumscrie având rolul de a duce la o mai bună înțelegere a structurii de adâncime a comportamentului comunicativ. Fiind un discurs finalist, ce urmărește inducerea din partea locutorului a unui anumit set de presupuziții și credințe la nivelul universului perceptiv al interlocutorului, în ideea modificării atitudinii acestuia cu privire la anumite aspecte ce intră în sfera comună de interes a celor doi, argumentarea constituie prin acest fapt un tip de discurs profund marcat de dimensiunea agonală implicită relațiilor interumane. În consecință, mișcările strategice reprezintă în acest caz modalități curente de punere în acțiune a „arsenalului” persuasiv pe care fiecare participant la o interacțiune verbală îl posedă, utilizarea adecvată a capitalului strategic pus în joc contribuind în cele din urmă la definirea propriilor *competențe argumentative*. În fine, această focalizare a mijloacelor persuasive în direcția modelării universului cognitivo-acțional al interlocutorului reprezintă *forța argumentativă* a fiecărei intervenții verbale, forță ce derivă direct din capacitatea locutorului de a-și exploata la maximum propria competență comunicativă.

Fiind un domeniu prin excelență al creativității, a elabora o taxonomie a strategiilor argumentative care să se dorească exhaustivă devine greu realizabilă. În

aceste condiții, vom încerca să sugerăm o posibilă diferențiere a acestora pe două paliere, în funcție de nivelul la care ele se articulează:

A) *strategii discursiv-argumentative globale*, cum sunt explicația, descrierea sau narațiunea, ce devin sinonime cu însuși tipul de discurs performant; deși, ca modalitate curentă de manifestare comunicativă, cele trei tipuri de tehnici sunt neutre din punct de vedere subiectiv-argumentativ, atunci când includ în structura lor anumii operatori, modalizatori sau conectori discursivi ce trădează intenția persuasivă a locutorului, acestea pot fi considerate drept strategii discursive, cu o anumită forță și orientare argumentative;

B) *strategii discursiv-argumentative punctuale* (întrebarea retorică, negația polemică), care se manifestă sub o formă mult mai redusă în comparație cu strategiile globale, având însă o forță argumentativă mult mai mare, tocmai prin concentrarea lor sub aspectul unor intervenții bine localizate și individualizate în economia universului discursiv. Din acest punct de vedere, putem considera respectivele tehnici ca *declanșatori argumentativi* ce vor dinamiza derularea întregului parcurs interactiv.

A.1. *Explicația* reprezintă o încercare a locutorului de a face accesibil partenerului său un anumit conținut informațional, de obicei anterior momentului interacțiunii verbale. Așa cum precizam și mai sus, în mod normal unei explicații îi lipsește implicarea afectivă a celui ce o realizează, ea derulându-se fără nici un *parti-pris* din partea locutorului ce o construiește, fie că acesta utilizează canalul oral, fie că recurge la forma scrisă (un articol științific, de exemplu).

Ca tehnică discursivă, explicația presupune o *schematizare* (ce vizează obiectul supus operațiunii cognitive de „ancorare” într-un univers discursiv dat, accentul fiind pus mai ales pe experiențele comune ale interlocutorilor, ce stau la baza *istoriei conversaționale* deja preexistente între cei ce participă la un anumit univers discursiv), o *justificare* a motivelor pentru care obiectul ca atare a devenit subiect al explicației și o *organizare discursivă coerentă*, nivel la care acționează regulile de coerență sau adecvare textuală (Ducrot ³1991: 69-79). Toate aceste etape ce reprezintă puncte obligatorii în structura explicației sunt corelate ulterior (în vederea asigurării coerenței discursive) sub forma triadei *caracterizarea obiectului – dezvoltarea caracterizării – noua definiție propusă* (Roman 2000: 88).

Însă există și situații când explicația își depășește statutul de neutralitate, în primul rând prin includerea în sfera sa a unor „potențatori” argumentativi, care să scoată în evidență implicarea afectivă a locutorului în structurarea discursului explicativ. Iar elementele care atestă dimensiunea subiectivă atașată unei explicații sunt, în primul rând, modalizatorii, operatorii sau conectorii argumentativi, precum și orice element ce poate fi considerat ca aparținând unui vocabular de tip *axiologic*, elemente care demonstrează, așadar, „investiția” afectivă a locutorului în procesul elaborării explicației.

„Poporul român ↑ în aNte ca să fi (AK) să-și fi definit strucTUra lui ETnică ↓
structura lui . în gândire ↓ în sentimente ↓ da ↓ poporul nostru a trecut prin câteva secole
în care a fost influențat de diverse popoare din vecinătate. Mai hotărâTOAre a fost
influența slavă ↓ [își drege glasul] care (sic!) și AStăzi o întâlnim prin o sumedenie de

cuvinte din limba românească. Au fost ȘI alte influențe care însă au fost trecătoare și care N-AU durat.

Un popor↑ ca să poată să să afirme ↑ are nevoie de două etape ale conștiinței lui↓ conștiința ETnică↑ și conștiința istorică. Conștiința etnică↑ este aceea de a-și da seama↓ că el este ALTFel decât alte popoare↓ prin limbă↑ prin obiceiuri↑ prin tradiții↑ prin cultura↓ mai mult↑ (sic!) sau mai puțină↑ pe care o are. Sub acest raport↑ puTEM vorbi despre o conștiință etnică românească↑ care s-a înfiripat mail ales↑ în veacurile patru↑ . cinci și șase. Mai târziu↑ . . MULT mai târziu chiar↑ după ALte câteva secole↑românii au ajuns să aibă ȘI-O conștiință națională. Conștiința națională↑ este unitatea↓ de gânDIre↓ de sentiMENTe↓ de isTORie comună↓ de rânduIELI de viață↓ de conCEPTie de viață↓ pe care un popor o are↑ și de idealul spre care el se-ndrumează. .

Aceste împrejurări↓ cari↓ÎNtr-adevăr au dat ființă poporului român↑ s-au petrecut în veacurile șase șapte opt am putea spune Până la anul o mie. .” [CORV, p. 91-92]

Deși în cazul de față avem de-a face cu un discurs „clasic” de tip explicativ (în care o persoană – profesor universitar – prezintă nepoților câteva momente din istoria poporului român¹¹), este vizibilă participarea afectivă a locutorului la punerea în scenă a actului discursiv, în primul rând prin utilizarea unor operatori argumentativi precum „însă”, „chiar”, „într-adevăr”, dar și prin exploatarea mijloacelor suprasegmentale (intonationale mai ales) ce însoțesc textul, cum ar fi accentul emfatic, marcat în text prin majuscule.

A.2. *Descrierea*, ca tehnică discursivă, are ca principală funcție aceea de a introduce în circuitul comunicativ/narativ anumite secvențe situaționale, anumite *stări* ce au drept principală caracteristică *tabularitatea* prezentării lumii fenomenale (Roman 2000: 91). Din punct de vedere al extensiunii pe care o poate lua, descrierea se poate desfășura fie la nivelul întregii intervenții verbale, fie se poate prezenta doar la nivelul unui fragment ce concentrează, în aceste condiții, întreaga forță argumentativă.

Printre modalitățile concrete ce pot să confere descrierii o valoare argumentativă amintim, în primul rând, folosirea unui vocabular valorizant, în care intră adjective cu funcție calificativă, metafore, enumerări, antiteze, comparații, epitete etc., altfel spus, o întreagă pleiadă de termeni și sintagme ce probează intenționalitatea de tip axiologizant a locutorului. În plus, dimensiunea argumentativă poate fi redată și prin întregi fraze cu caracter afectiv (exclamații, întrebări, negații etc.). Orientarea argumentativă a discursului descriptiv se poate realiza prin utilizarea unor conectori de tipul „în primul rând”, „mai întâi”, „apoi”, „în sfârșit” etc., care stabilesc o anumită ierarhie în cadrul etapelor ce intră în componența unei descrieri.

AH: [...] Se pare că ei SÂNT↓ adică s-au creat niște tensiuni cumva: . opulare↑ deci este aCEASTă pătură↑ și pătura doctorilor↑ care . iau niște sume FABuloase↑ și NU toată lumea are acoperire: medicală. Deci sânt doar parțiAL acoperiți↓ adică sânt tot felul de societăți de asigurare↑ este un sistem FOARte încâlcit de fapt. Și: AU↓ și ei probleme numa' că problemele↓ lor NU sânt /î: . . la un nivel atât de general↑ și este o societate per . total↑ foarte bogată. . Și-atunci↑ toate se susțin cumva: ALTFel, Și://

LDJ: Și Totuși mai demoCRATICă decât altele↓ aȘA cum este. Uneori PREA.

[

¹¹ Conform casetei introductive atașate textului în cauză.

- AH: <Î SI Î> gur că da. /î Nu↓ este /î cred că uneori este o libertate ⊥ [râde] . mă rogl <@ uneori e bună @> și-o oarecare constrângere. Adică cred că ȘI la ei↓ la chestia asta cu ARmele↓ și ⊥ . Copiii care reclamă profesorii dacă-i: CEARTă sau îi admonestază↓-și reclamă părinții că i-au bătut și-i dă (sic!) în judecată adică↓ și-ajung la tribunal↓ deci tot felul de ⊥ Se duc la câte-o casă dintr-astea și stau acolo pentru că . se ceartă cu părinții↑ adică sânt totuși niște lucruri nelalocul lor pă care și EI le recunosc că NU erau așa acum cincisprezece-douăzeci de ani↓ adică totuși sânt uneori↓ depășesc o limită a: ⊥
- LDJ: Dac-au ajuns copiii să <MARC divorteze MARC> de părinți.
- AH: divorțe de părinți↓ da↓ adică sânt destul de:
- LDJ: [Asta este-o premiEră.
- AH: Da. .
- II: Nu-și mai recunosc părinții. [râde]
- AH: În sfârșit. . E↓ AStă este. O lume <@ destul de nebun-așa↑ @> dar care totuși are un /i: Funcționează.
- LDJ: Este o societate care funcționează↑ și material↑ este: . ALTfel decât restul↑ însă .
- AH: perfectă NU e↑ și <? cred că e mai bine așa. ?> . E totuși altă: ⊥ Se discută la Alte: nivele cumva de . bunăstare↑ deși: SÂNT probleme. [CORV, p. 109-111]

În textul de față avem o descriere a modului în care funcționează societatea americană, așa cum a fost aceasta percepută de o persoană (AH) ce a avut ocazia să stea cu familia aproximativ un an în SUA¹². Departă de a fi o descriere neutră a cutumelor ce caracterizează respectivul spațiu cultural, AH folosește în prezentarea principalelor momente ce i-au reținut atenția pe parcursul perioadei petrecute în mediul nord-american un întreg arsenal de mijloace lingvistice și paralingvistice, multe dintre ele deja prezentate de noi mai sus. Astfel, remarcăm folosirea pe scară largă a operatorilor și conectorilor discursiv-argumentativi „deci”, „așadar”, „adică”, „totuși”, „însă”, „în sfârșit”, „de fapt” etc., elemente ce contribuie, în primul rând, la definirea orientării argumentative pe care locutorul o adoptă și, mai mult chiar, o promovează pe întreg traseul conversațional; apoi utilizarea unui vocabular de tip valorizant, ce conferă discursului o dimensiune axiologică, mărcile lingvistice în cauză arătând coparticiparea afectivă a locutorului la realizarea actului descriptiv: „sume fabuloase”, „un sistem foarte încălzit, de fapt”, „o societate per total foarte bogată”, „și totuși mai democratică decât altele”, „lucruri nelalocul lor” etc. În sfârșit, ca și în cazul explicației, nu trebuie neglijată valoarea argumentativă a mărcilor suprasedgmentale, accentul emfatic având un rol major în decriptarea atitudinii locutorului în raport cu subiectul conversației (în cazul de față prezența acestui accent fiind semnalată prin folosirea majusculilor în cadrul transcrierii secvențelor conversaționale).

A.3. Dintre strategiile discursiv-argumentative globale, *narațiunea* reprezintă, ca tehnică discursivă, un caz mai puțin marcat sub aspectul mișcărilor interactive realizate în mod efectiv între participanții la un anumit schimb verbal, în sensul că schimburile conversaționale – în calitatea acestora de principal „ingredient” în structura oricărui univers dialogal – sunt reduse în acest caz la minimum. Cu toate acestea, chiar

¹² Informație preluată, de asemenea, din caseta introductivă ce însoțește textul.

și în cazul de față sunt situații când structura narativă pe care un locutor o „propune” interlocutorului poate prezenta numeroase „urme” ale unei investiții de tip subiectiv, ce conferă textului în cauză o forță argumentativă evidentă.

„**B:** [doamnă↓ eu eu lucrez și n:ici nu vreau să vă impresionez↓ ni:ci nu vreau să mă dau cum se spune# rotund. dar în sănătate la momentul actual e un HAOS toTAL. deci# ei și asta au vrut să facă. ori că are pică pă# omeNire↓ deci pe români să-i# TERmine↓ ori↑# pe noi↓ mai puțin spus↓ pentru că asta_este↓ ca: angajați într-un Domeniu. dar e un haos tot– total eu am avut ocazia să să să dau un eXEMplu. deci am plecat într-o dimineață la serviciu↓ și stau la potcoavă la vitan și în SPAțiu ală verde dintre sensurile de mers ale:# maȘInilor↓ e un spațiu verde↑ și era un# bătrîn↓ căzuț↓ de dimineață↓ i-a venit rău și ă mă rog↓ l-a(u) luat cineva cu mașina și i-am zis HAI domle (xxx) la policlinica vitan și: UNDe stai tataie. zice la ma– matei ambrozie. m-am gândit că stă↓ fiind în zonă↓ aparți:ne cu medicul de familie de de vitan. chiar dacă nu este medicul LUI↑ un prim ajuTOR acolo↓ îi dai ceva să nu↓ ei↓ vreau să spun că l-a luat cetățeanu ală-n mașină↓ am mers și eu cu el↓ l-am dus la CINCI Medici. i-a dat băiatu ăla# cinczeci de mii↓ în eventualitatea cazului când să-ntoarce să ia vrun taxi sau să să nu mai stea <R așa>↓ și: l-am dus și io la↑# Medici de familie. la care m:– mi-a ieși:t cabinetu-n față↓ la ăla <R am vrut să intru>. să-i ia o tensiune↓ să-i dea o pastiluță↓ să-i Facă ceva# o apă și un ZAhăr↓ ceVA. să-i↓ să-l întindă pe un scaun↓ [pe o masă↓ pă o bancă↓

A: [nu i-a făcut nimic ((rîde))

B: m-a plimbat.# ca-n final# la un↓ la al cincilea mi-a venit dreații. și i-am↓ și l-am obligat într-un↓ bine: i-am zis↓ dom doctor↓ sînteți al CINcilea domne↓ păi CE fac păi pîn la (xxx)? <↓ du-l și dumneata la etaju CINCI↓ acolo unde sînt medici NUMai de familie>. deci io am fost cu el la ie:tajul unu↓ unde sînt ȘI medici de fami– (deci) la al cincilea am spus↓ al cincilea zice# <↓ du-l și tu că eu n-am timp↓ am treabă↓ am mulți pacienți. așa ca și cum a fost că n-am↓ # <F, IM lasă-mă-n pace># <R du-l de-aici># <R n-am nevoie de el>. și i-am zis. domle:↓ dac-aveți nevoie: de PLAtă:↓ pentru a:– a:cordarea unui ajutor↓ cît de banal și micuț ar fi↓ vă plătesc io. știți↑ fac io chestia asta↓ cît costă plătesc io↓ da’ n:u să poate. _păi io trebuia(m) să fiu și io la muncă. _dumneata crezi că io mă plimb cu el pîn la doispe ziua? și pîn la urmă l-a luat

C: probabil nu știa că i-a fost rău pe stradă

B: da’ i-am expliCAT înainte toate cele. domnule am dat de el↓ uitați așa↓ i-am făcut aȘA↓ i-am dres aȘA↓ a avut aȘA↓ transpirație_cutare↓ i-am explicat. restu↑# ocupați-vă. și la la lui i-am spus# tataie ia ia de aici încă cincizeci de mii# i-am mai dat și io cinczeci de mii dacă e ceva de ă de plată pentru domnu doctor s-aveți bani să plățiți. adică l-am: obligat# bă↓ vrei BAni↓ uite-ți plătesc↓ da’ fă-i ceVA. ce i-o fi făcut că a: a rămas în cabinet acolo cu el. da’ nu să POAte așa ceva↓ și-un CÎine [dacă-i

A: [cred că

+**B:** vine nenorocirea↓ îl iei d-acolo și-l dai pe trotuar.” [IVLRA, p. 31-32]

Textul de față reprezintă o ilustrare a atitudinii pe care locutorul o are în legătură cu situația sistemului medical din România, acesta argumentându-și propria convingere prin recursul la un exemplu edificator în direcția celor susținute de el. Departate de a fi neutră din punct de vedere al implicării afective a „actorului” principal, prezenta narațiune include anumite tehnici și structuri discursive ce-i conferă o vizibilă orientare argumentativă, ușor de decelat pe parcursul întregii secvențe discursive.

Astfel, chiar în debutul fragmentului avem structura „nici..., nici..., dar...”, care are rolul, mai întâi, de a asigura discursului locutorului o anumită doză de obiectivitate (prin negarea repetată („nici..., nici...”)) a oricărei posibile dimensiuni persuasive a secvențelor discursive ce vor urma – mișcare ce poate fi asociată unei *captatio benevolentiae*), pentru ca ulterior, prin folosirea unui conector argumentativ de tip aditiv („dar”), același locutor să introducă tema principală a narațiunii, printr-o secvență discursivă puternic marcată argumentativ, atât la nivel textual (prin folosirea unui adjectiv valorizant: „haos total”), cât și la nivel suprasegmental (folosirea accentului emfatic). Putem spune că acest tip de construcție reprezintă una dintre structurile discursive cele mai marcate din punct de vedere argumentativ, forța argumentativă generată în acest caz fiind direct proporțională cu puternica tensiunea rezultată din mișcarea centrifugă pe care juxtapunerea conectorilor argumentativi „nici” și „dar” o realizează și o întreține în același timp.

Discursul este punctat în continuare de prezența a numeroase alte structuri argumentative, cum ar fi conectorii argumentativi: „decî”, „dar”, „adică” etc., acumulări și redublări de structuri, care potențează nivelul afectiv implicat în construcția discursului: „la ăla am vrut să intru, să-i ia o tensiune, să-i dea o pastiluță, să-i facă ceva: o apă și un zahăr, ceva; să-i... să-l întindă pe un scaun, pe o masă, pă o bancă...” „domnule am dat de el, uitați așa, i-am făcut așa, i-am dres așa, a avut așa, transpirație, cutare, i-am explicat”, propoziții scurte, exprimate lapidar, care creează impresia mișcării: „lasă-mă-n pace, du-l de-aici, n-am nevoie de el” etc.

În sfârșit, textul se încheie cu o altă structură marcată la nivel argumentativ, prin utilizarea unei comparații puternic conotate sub raport axiologizant: „da’ nu să poate așa ceva: și-un cîine, dacă-i [...] vine nenorocirea, îl iei d-acolo și-l dai pe trotuar”.

După cum se poate observa, orice element ce reușește să modifice ordinea rectiline a unui flux conversațional poate fi considerat un operator argumentativ (în sens general), ce imprimă interacțiunii verbale caracteristicile unei mișcări strategice la nivel discursiv – dovadă a investiției de tip afectiv pe care interlocutorii o fac în structurarea univertului comunicativ în cauză.

B.1. *Întrebarea retorică*, în calitatea sa de strategie discursiv-argumentativă punctuală, reprezintă, de fapt, o falsă întrebare pentru care răspunsul este evident, putând fi considerată, din acest punct de vedere, drept o afirmație cu caracter deghizat. Nesolicitându-se nici un răspuns, ceea ce se urmărește prin acest tip de strategie discursivă este fie obținerea participării emotive a interlocutorului la construcția schemei discursive, fie câștigarea adeziunii acestuia în raport cu mișcarea argumentativă a locutorului, fie exprimarea stării afective a locutorului (a nedumeririi, a indignării etc.):

„Eu↑ fiind din /î sânu (AK) izvorât din SÂnu↓ acestei clase↑ și cunos- (AK) clase în ghilimele↑ și cunoscând realitatea↑ am zis↓ NU există↓ de fapt↓ o CLASă țărănească↑ există PĂturi țărănești↓ pentru că CE au în comun din punct de vedere economic↑ /ă: cei care au peste cînzeci de hectare↑ cu cei care au SUB douășcinci↑ cu cei care au cinci sau mai puțin. MI se pare că: putem să vorbim acum de PĂturi țărănești.” [CORV, p. 181]

„O carte dă ȘTIINȚă scrisă cu abilitatea unui <R <Î MARE romancier.Î> R> Vă spun ↓ această carte m-a impresionat ↓ această carte ↑ a CUM ș- și ca să vă spun adevărul ↑ am stat și m-am NEDUMERIT ↑ și mă nedumiresc și astăzi ↑ CUM de-a fost posibil ↓ și această mărturisire-o fac cu mâna pe suflet ↓ ca un om care-a scris o as- o asemenea carte ↓ care a motivat doctrina prin TEZE ↓ prin argUMENTE ↓ niște lucruri care erau de o mare valabilitate ↓ cum a putut Petru <Î Groza Î> care făcea parte din din /î: generația de intelectuali a tatălui meu ↓ <R pentru că cu fratele lui Petru Groza ↓ cu Victor Groza ↓ doctorul de la Târgu Mureș ↑ R> am avut o convorbire când a avut loc /î: întâlnirea de cincăci dă ani de la terminarea liceului. Sigur că nu eram atunci în măsură <R asta s-a întâmplat acum aproape R> patruzăscinci de ani ↓ așa. ⊥ /î CUM a fost posibil ca Groza să ig<F nore ↓ F>. disponibilitățile intelectuale ↓ și <F înclinarea F> demoCRATICĂ abso<Î lută Î> a cărții care pur și azi (AK) pur și simplu azi nedumiresc.” [CORV, p. 183-184]

„GD: [...] <Î CUM Î> ai să umbli pe străzi ↓ <Î UNDE Î> te duci tu-n străini-acolo ↓ și să Umbli cocoșată pă stradă ↓ să CAZI o dată jos acolo. . <Î NU e posibil Î> așa ceva ↓ eu <Î N-AM să DORM Î> gândindu-mă la treburile-astea. =

LDJ: = E: aTĂta mai lipsește ↓ să știu ⊥ <Î Nu sânt eu proastă că m-apuc să-ți spun ție chestiiLE-Astea? Î>” [CORV, p. 84]

Un tip aparte de întrebări (ce pot fi asimilate celor retorice, în sensul că cel care le formulează nu așteaptă nici un răspuns în urma „lansării” lor pe firul conversațional) îl reprezintă acele intervenții de tip interogativ ce însoțesc în anumite momente unele schimburi verbale în scopul verificării și a consolidării „aderenței” interlocutorului la fluxul narativ susținut de locutor. În această categorie intră întrebări punctuale de tipul „știi?” (cu variantele „știi ceva?”, „știi ce se întâmplă?” etc.), „cum să zic/spun?”, „vezi?”, „nu?”, „da?” etc., care, testând disponibilitatea interlocutorului de a menține activ contactul cu partenerul de conversație, pot fi considerate ca având un rol similar cu cel al funcției fatice¹³ din modelul construit de Roman Jakobson.

„DD: [...] <R CUM să zic ↓ R> . . /a todeauna ↓ rasismul todeauna rămâne ↓ adică și Boris Becker <R la un moment dat R> a spus că el tre’ să plece din Germania că vrea ca fiul lui să n-aibă probleme ↓ că . dacă nu știe că e Boris Becker și ar ⊥ e: ⊥ Copilul lui este: muL Atru ↓ așa ↑ cu părul creț ↑ adică se VEde că nu e neam ↓ nu?

[...]

CUM să spun ↓ în America LAS-că Ș-Acolo e tot așa ↓ adică dacă ești cu BANI și nu știi ce ↑ nu ↓ da’ dacă ⊥ Fiul lui o să fie un negru cu bani ↓ sau mă rog ↓ un mulatru cu bani. Da’ ăia care nu sânt cu bani ↑ și acolo sânt ⊥ . . Adică ura asta între albi și negri nu se va stinge NICiodată ↓ pentru că . pentru că pornește-aȘA ↓ din nu știu ⊥ Oul și găina. Știi ↑ . câteodată ne certăm cu [râde]

[]

LDJ: [râde]

DD: Doina ↓ Doina F. ↓ știi ↑ ea este de-astea foarte . . . /î: CUM să zic eu ↓ . /î: . . Puiu e puțin rasist ↓ știi ↑ și-mpotriva ăstora [...]

[...]

¹³ De altfel, ultima ediție a *Gramaticii Academiei* menționează acest tip de întrebări sub titlul generic de *enușuri interogative cu funcție fatică* (GALR 2005, II: 43).

Nu vin . . /î Boris Becker↓ ca nevasta lui sau ăia care-i vezi la R.T.L. (erteel) ↓
ci vin ⊥ în a- în a- azilanți↓ nu? Vine scursura de-acolo↑ sau cefac ăia. Care fură↑ care
fac droguri↑ care atacă↑ care nu știu ce. ăia vin acolo↓ și pă ăia nu putem să-i înghițim↓
NU p-ăia care sânt de treabă și nu știu ce↓ și cu ăia ai ce ai↓ nu? Și dacă la noi în bloc↑
. face mizerie și murdărie CIne face. NU neamțu. TOT ăla care-a venit cu cinci copii din
Anatolia↓ și TOT ăla-i nesimțit↑ și lasă gunoii nu știu pă unde și mângălește↓ nu?”
[CORV, p. 131-132]

„Și i-am spus eu acelu domn↓ Păi domle↓ știi ceva? NU sânt eu singuru↓ deci
Nu sânt eu singuru nebun↓ <R să spui R> A: ↓ e Gabi nebun↓ și d-aia:: [râde] e / a
FOARte pasionat <R dă R> cercetare.” [CORV, p. 159]

„SF1: Mă interesează-n special la eXamen↓ pentru că mi se pare discrimi <Î
nare↓ Î> să: fie corect î /î limbajul din Mun- din Muntenia↓ să fie considerat standard.

MV: /î ȘTII ce se-ntâmplă? În limbaju ⊥ . <@ hm @> <J asta o să vorbim la
Anul↓ dacă: om fi tot împreună↑ J>. /î limbajul standard se bazează ÎN special↑
<MARC pe formele muntenești↓ MARC> dar <Î NU nu Î> mai.” [CORV, p. 164]

„Vezi? Astea-s lucruri care zici că n-au importantă. Da' [...] au foarte mare
importantă.” [CORV, p. 119]

Importanța acestor întrebări constă în calitatea lor de element coagulant al
structurii conversaționale (ele fiind, de altfel, categorizate drept *mărci de structurare a
discursului în interacțiune* – Merlan 2002: 92-105), prin intermediul lor verificându-se
în permanență dacă strategia discursivă propusă de locutor reușește să capteze atenția
și, astfel, să câștige încrederea partenerului de dialog, altfel spus, dacă travaliul
persuasiv al vorbitorului este bine direcționat și dacă are aderență la structura psiho-
emotivă a interlocutorului.

B.2. *Negația polemică* reprezintă, în calitatea sa de strategie argumentativă
punctuală, o negare a unui enunț negativ pronunțat anterior (de exemplu: „Timpul nu a
fost frumos, a fost superb”). Prin utilizarea acestei scheme discursive, negația polemică
este profund marcată de polifonia caracteristică unei interacțiuni dialogale („Negația
polemică are astfel un caracter dialogic, replicativ, polifonic” – Tuțescu 1996: 103),
prin faptul că ea implică coprezența celor două instanțe enunțative (respectiv locutorul
și interlocutorul său), între care una (locutorul) va contrazice o afirmație anterioară a
celeilalte (interlocutorul).

Ca structură, acest tip de negație presupune existența (manifestată explicit sau
implicit) a unui „ci” adversativ, această conjuncție devenind în situația de față un conector
argumentativ ce imprimă fluxului discursiv o evidentă orientare argumentativă:

„A: și ei debarcau↓ așa↓ și CE se-ntâmplă↓ trăgeau cu tunurile din taman↑ că bat
tunurile-atît↓ ȘI după un om# <ₚ rușii↓> dacă vedeau mișcîndu-se ceva↑ <ₚ,ₚ începeau>
și NU trăgeau o bombă↓ trăgeau o juma’ dă oră.” [IVLRA, p. 47]

„A: poți urî] pe categorii?

B: oamenii care intrau în acest spațiu↑ îi URAM

A: să luăm categoria↑ =

B: = păi tovarășa clătici↑ care venea la ședința de partid deschisă↑

[...]

A: o urați?

B: n-o uram. o detestam. + o disprețuiam. ă:↑” [CLRVA, p. 225]

3. Aceste câteva considerații asupra negației polemice încheie excursul nostru referitor la rolul strategiilor discursive în configurarea oricărui univers comunicativ. Și cum strategiile discursive reprezintă, în același timp, și termenul *ad quem* al șirului de noțiuni atrase de noi în construcția demersului de față (cum sunt cele de *reguli*, *condiții*, *constrângeri*, *ritualuri*, *maxime* sau *principii*, toate considerate din perspectiva relevanței lor în cadrul unei analize funcționale a dinamicii interacțiunilor verbale), suntem, așadar, și la finalul încercării noastre de a surprinde valențele agonale incluse în structura schimburilor conversaționale cotidiene. Ceea ce am încercat să demonstrăm a fost faptul că, ori de câte ori ne aflăm în prezența unei acțiuni comunicative de factură interpersonală, este oportună conștientizarea dimensiunii conflictuale subiacente spațiului astfel determinat. Chiar dacă de cele mai multe ori manifestările acestei mișcări centrifuge ce caracterizează dinamica discursivă sunt bine camuflate (datorită, în primul rând, acțiunii conjugate a principiului cooperării și a strategiilor politetiei), nu trebuie să subevaluăm importanța principiului agonal în economia oricărui schimb verbal.

Dificultatea cu care dimensiunea agonală a limbajului își găsește loc în cercetările de profil credem că poate fi explicată prin existența unei *asimetrii structurale* la nivelul raportului *conținut / formă* aplicat principiilor în cauză: în cazul în care considerăm că atât principiul cooperării, cât și principiul agonal determină *conținutul* unei interacțiuni verbale, iar principiul politetiei reprezintă ipostazierea la nivelul *formei* a principiului cooperării, observăm că principiul agonal rămâne „descoperit” sub aspectul concretizării sale la nivelul formei lingvistice, fapt ce poate constitui o explicație a reticenței lingviștilor în recunoașterea rolului major pe care respectivul principiu îl are în dinamica comunicării interpersonale. Deși prezența *agonemelor* (categorie în care includem conectorii, modalizatorii și operatorii argumentativi, în calitatea acestora de „stimulatori” ai fluxului conversațional) la nivel discursiv este un fapt ce a intrat deja în atenția specialiștilor, acestea nu au constituit până acum un argument solid în direcția adoptării unei viziuni mai puțin edulcorate asupra structurii și a dinamicii interacțiunii verbale cotidiene, viziune în cadrul căreia analiza respectivelor interacțiuni era realizată exclusiv în orizontul unei concordanțe comunicative patronate de principiul politetiei. Credem însă că prin acceptarea *principiului agonal* în instrumentarul de lucru al lingviștilor (și mai ales în rândul acelor care se ocupă de decelarea resorturilor ce stau la baza comunicării interpersonale), dimensiunea ritual-strategică a limbajului uman poate deveni o temă de cercetare cu certe valențe euristice, ce va reuși să deschidă noi perspective asupra comunicării umane. Iar una dintre primele condiții care trebuie îndeplinite pentru realizarea unei asemenea schimbări de perspectivă (ca o sugestie pe care ne-o permitem să o formulăm aici!) este înlocuirea viziunii structuraliste asupra limbajului ca joc (considerat drept un calcul guvernat de reguli convenționale) prin perspectiva pe care ne-o propune opera de maturitate a lui Wittgenstein, în care jocurile de limbaj sunt considerate ca reflexe ale unor forme de viață, așadar puternic contextualizate și în mod

fundamental determinate de istoriile conversaționale cu care fiecare participant la o interacțiune verbală intră pe scena comunicării cotidiene. Numai așa se poate ajunge la o înțelegere de tip holistic (altfel spus, adecvată) a întregii panoplii de fenomene verbale, paraverbale și non-verbale ce însoțesc fiecare instanțiere a limbajului uman, acesta fiind, în fond, scopul spre care se îndreaptă orice cercetător avizat al comunicării interpersonale.

Surse

- Bochmann, Klaus, Vasile Dumbravă (eds.), *Limba română vorbită în Moldova istorică*, vol. 2 *Texte*, Leipzig, Universitätsverlag, 2000 [= LRVM].
- Dascălu Jinga, Laurenția, *Corpus de română vorbită (CORV). Eșantioane*, București, Oscar Print, 2002 [= CORV].
- Hoarță Cărașu, Luminița (coord.), *Corpus de limbă română vorbită actuală*, Iași, Editura Cermi, 2005 [= CLRVA].
- Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana (coord.), *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus (selectiv). Schiță de tipologie*, Editura Universității din București, 2002 [= IVLRA].

Bibliografie

- André-Larochebouvy, Danielle, *La conversation quotidienne. Introduction à l'analyse sémiolinguistique de la conversation*, Paris, Crédif, 1984.
- Anscombe, Jean-Claude, Oswald Ducrot, *L'argumentation dans la langue*, Bruxelles, Pierre Mardaga, 1983.
- Bidu-Vrănceanu, Angela, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Nemira, 2001.
- Bochmann, Klaus, Vasile Dumbravă, *Limba română vorbită în Moldova istorică*, vol. 1, Leipzig, Universitätsverlag, 2002.
- Breton, Philippe, *L'argumentation dans la communication*, Paris, Editions La Découverte, 1996.
- Brown, Penelope, Stephen C. Levinson, *Politeness. Some universals in language usage*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987.
- Carlson, Lauri, *Dialogue Games. An Approach to Discourse Analysis*, Dordrecht / Boston / London, D. Reidel Publishing Company, 1983.
- Carpov, Maria (coord.), *Ipostaze ale interacțiunii*, Bacău, Editura „Alma Mater”, 2004.
- Doury, Marianne, Sophie Moirand (coord.), *L'argumentation aujourd'hui. Positions théoriques en confrontation*, Paris, Presses Sorbonne Nouvelle, 2004.
- Ducrot, Oswald, *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Paris, Herman, 1972 [31991].
- Ducrot, Oswald, *Argumentation rhétorique et argumentation linguistique*, în (Doury, Moirand: 2004).
- Genette, Gérard, *La rhétorique restreinte*, „Communications”, Paris, Seuil, 16/1970.
- Goffman, Erving, *La mise en scène de la vie quotidienne. 1. La présentation de soi*, Paris, Les Éditions de Minuit, 1973.
- Goffman, Erving, *Les rites d'interaction*, Paris, Les Éditions de Minuit, 1974.
- Grize, Jean-Blaise, *Logique naturelle et communications*, Paris, PUF, 1996.
- Grize, Jean-Blaise, *Le point de vue de la logique naturelle : démontrer, prouver, argumenter*, în (Doury, Moirand 2004).
- Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, *Limba și comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*, București, All, 2003.

- Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *Les interactions verbales*, Paris, Armand Colin, tome II, 1992.
Kerbrat-Orecchioni, Catherine, *La conversation*, Paris, Éditions du Seuil, 1996.
Merlan, Aurelia, *Mărcile interactive și funcțiile lor în dialog*, în (Bochmann, Dumbavă 2002).
Perelman, Chaïm, Lucie Olbrechts-Tyteca, *Traité de l'argumentation. La nouvelle rhétorique*, Bruxelles, Editions de l'Université de Bruxelles, 1958 [⁵1992].
Plantin, Christian, *Situation des études d'argumentation : de délégitimations en réinventions*, în (Doury, Moirand 2004).
Reboul, Olivier, *Introduction à la rhétorique*, Paris, PUF, 1991.
Roman, Doina, *L'argumentation fonctionnelle*, Cluj-Napoca, Napoca Star, 2000.
Roventă-Frumușani, Daniela, *Argumentarea. Modele și strategii*, București, All, 2000.
Toulmin, Stephen, *The Use of Argument*, Cambridge University Press, 1958.
Tuțescu, Mariana, *L'argumentation*, Editura Universității din București, 1996.
*** *Gramatica limbii române*, vol. II, *Enunțul*, București, Editura Academiei Române, 2005.

L'interaction verbale, entre rituel et stratégie

Il y a, dans le domaine des analyses de type pragmatique appliquées aux structures conversationnelles, deux archi-principes qui ont influencés essentiellement cette perspective sur le fonctionnement du langage: le *principe de coopération* et le *principe de politesse*, tous les deux ayant comme point de départ le postulat de la *rationalité* sous-jacente aux pratiques discursives quotidiennes. Dans ces conditions, les valences agonales inhérentes à chaque nouvelle actualisation de la faculté du langage ont été obnubilées avec persévérance, celles-ci étant toujours expédiées au seconde plan quand il s'agissait de principes qui gouvernent la dynamique des actes de langage. Dans l'ouvrage ci-dessus nous avons essayé de remettre en question cette manière d'aborder les interactions verbales, par l'inclusion dans notre argumentation de deux concepts qui ont constitués finalement les pylônes centrales pour mettre en évidence l'importance majeure de l'*agonale* pour la compréhension et aussi pour la description des interactions verbales quotidiennes: la conversation comme *rituel* et, en même temps, comme *stratégie*. Cet effort interprétatif s'est appuyé sur notre conviction que l'interaction verbale présuppose, comme toute autre activité à caractère sociale, une *négociation* permanente des statuts des acteurs impliqués dans le déroulement des *rituels* quotidiens, celle-là étant construite sur un fondement agonale par excellence, concretisé sous la forme des nombreuses *stratégies* que les interlocuteurs mettent en jeu pour réaliser leurs objectifs communicatifs.

*Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
România*